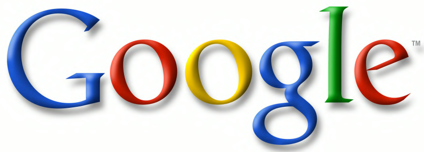


This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

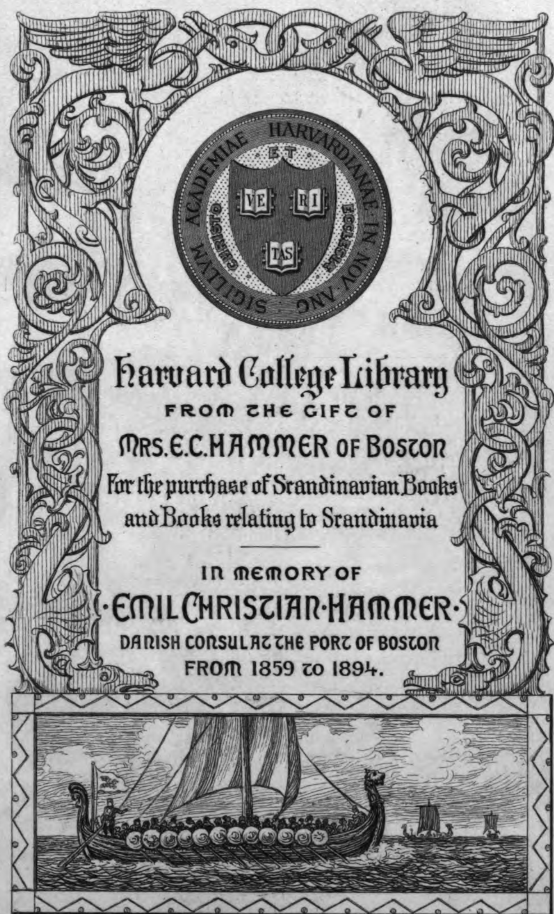
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

AH
842
33



Digitized by Google

AH842.33



Harald Jensen
Kjøbenhavn, Danmark, 1902

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SKOLENS

OG

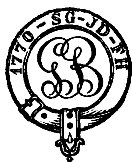
OPDRAGELSENS HISTORIE.

I.

OLDTIDEN.

AF

HOLGER FR. RØRDAM,
Præst.



KJÖBENHAVN.
FORLAGT AF DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.
THIELES BOGTRYKKERI.
1866.

Digitized by Google

~~Ecm 350.3~~
AH 842.33

Harvard College Library
Riant Collection
Gift of Mrs. E. C. Hammer
Jan. 27, 1902

Digitized by Google

Forord.

Efterfølgende Udsigt over Skolens og Opdragelsens Historie i Oldtiden dannede tildels Grundlaget for en Række Foredrag, jeg i sidste Foraar holdt, og udgives nu i Haab om, at den nærmest vil kunne tjene vordende og værende Lærere, men ogsaa enhver anden, der interesserer sig for Menneskeslægtens Udviklingshistorie, til en bekvem Oversigt over de mærkeligste Fænomener paa Pædagogikkens Omraade. Det er mit Ønske, hvis Skriftet vinder Bifald, og Tid og Forhold forøvrigt tillade mig det, at give en lignende Udsigt over Skolens og Opdragelsens Historie i Middelalderen og den nyere Tid.

Da jeg ingen Kildehenvisninger har givet under Texten, bemærkes her i Almindelighed, at skjønt jeg sjeldnere har benyttet de første Kilder, haaber jeg dog helt igjennem at have benyttet de bedste Kilder fra anden Haand saavel i vor egen som i den fremmede Literatur. Specielt fremhæves K. Schmidt, Geschichte der Pädagogik. I—IV. Cöthen 1860—63. Tvende nys udkomne dygtige videnskabelige Arbejder i vor egen Literatur, der tildels behandle samme Emne, nemlig

Digitized by Google

Prof. J. L. Ussing, Underviisningen hos Grækerne og Romerne (Univ.-Program 1865), og Docent G. V. Lyng, Hedenskabets Levnetsløb, Christiania 1866, har jeg derimod ikke benyttet, da de udkom, efterat mit Skrift var afsluttet.

Kjøbenhavn i Februar 1866.

Forf.

Digitized by Google

Indledning.

Grundbetydningen af Ordet Skole er i det græske Sprog, hvorfra dette Ord er kommet til os: Hvile fra det daglige Arbejde, Fritid til at beskjæftige sig med noget, der ligger udenfor det sædvanlige Livserhverv, men derhos tillige Opmærksomhed og Omhu, navnlig en saadan, som den, man anvender paa Beskjæftigelser, som man af fri Tilbøjelighed har valgt sig, og hvor man uden Hastværk og uden Tvang giver sig Tid til nøje at undersøge og prøve. Skolens Historie begynder der, hvor vi finde de første Spor til, at Menneskene bestræbte sig for at erhverve en anden Vejledning og Undervisning end den, som umiddelbart erholdes ved det daglige Samliv mellem Menneskene eller ved Forældrenes Samtaler med Børnene og praktiske Anvisninger for dem med Hensyn til de Beskjæftigelser, hvorpaa Livsopholdet beror, samt med Hensyn til Forholdet til andre Mennesker.

Opdragelsen er derimod saa gammel som Menneskeslægten og betegner den Vejledning saavel i sædelig og religiøs som i rent menneskelig Henseende, som Forældrene enten selv eller ved andre meddele Børnene, og uden hvilken de menneskelige Evner hos disse ikke kunne komme til Udvikling. Ethvert Folk, der overhovedet har en Historie, d. e. i hvis Liv en Fremskriden og Udvikling

Digitized by Google

er kjendelig, har derfor ogsaa en egen Opdragelsens Historie, der i mange Maader afspejler det Liv, der har rørt sig eller endnu rører sig i Folket.

Opdragelsens Historie viser, hvorledes og ad hvilke Veje de enkelte Folk og Menneskeslægten idethele til de forskjellige Tider har stræbt at naa Idealet eller den fuldkomne Tilstand. Men saalænge det endnu stod ubestemt, hvori Fuldkommenheden var at søge, maatte ogsaa enhver Stræben henimod dette Maal have noget famlende ved sig og bære Tilfældighedens Præg. Først Han, der er Verdenshistoriens Midtpunkt, Vorherre Christus, i hvem Guds Raad til Menneskenes Salighed er aabenbaret, har udtalt, hvad der er Menneskeslægtens rette Ideal, idet han sagde: »Vorder fuldkomne, som eders Fader i Himlene er fuldkommen«. Og han har ikke blot udtalt dette som en Fordring, men han har sat Mennesket istand til at løse Opgaven; og han, der er Gud og Menneske tillige, har i sin egen Person fremstillet den rette Menneskeudvikling mod Fuldkommenhedens Maal, idet han, »som han tog til i Alder, forfremmedes i Visdom og Naade hos Gud og Menneskene«, saa at Opgaven nu bliver den, som Apostelen Paulus har udtalt: «at vi alle maa naa til Enhed i Troen og Guds Søns Erkjendelse, til Mands Modenhed, til Christi Fyldes voxne Alder; at vi ikke mere skulle være som Børn, og lade os tumle som Bølger og omdrive af enhver Lærdoms Vejr, men at vi, Sandheden tro i Kjærlighed, skulle i alle Maader opvoxe til ham, som er Hovedet, til Christus«.

I Fremstillingen af Skolens og Opdragelsens eller med eet Ord Pædagogikkens Historie maa vi i de forskjellige Tidsaldere gaa frem efter en noget forskjellig Plan. Før Christus (i Oldtiden) maa vi behandle ethvert af de i historisk Henseende mærkeligere Folk for sig, idet nemlig, som ovenfor er berørt, ethvert

Digitized by Google

Folk søgte at løse Opgaven paa sin egen Maade, uden at nogen almindelig Grundsætning for Opdragelsen kunde gjøre sig gjældende, eftersom Folkene endnu vare ligesom fængslede i deres særegne Folkeligheder (Nationaliteter). Thi kun Christus er den, der gjør virkelig fri. — I den næste Tidsrum (Middelalderen), da Pavedømmet, i sin falske Stræben efter at tilvejebringe en synlig Enhed af alle Folk og Tungemaal indenfor den saakaldte ene saliggjørende Kirke, med Tilsidesættelse af de folkelige Ejendommeligheder, paatrykte hele Udviklingen et Fællespræg, kunne vi behandle det hele under eet, idet vi i det væsentlige gaa frem efter den fremskridende Tidsorden. I det sidste Tidsrum (Nytiden) blev ved Reformationen Folkeligheden, om end kun tildels, indsat i sin Ret — thi Christus vil ikke tilintetgjøre det menneskelige og folkelige, men han vil frigjøre og gjenføde det. I dette Tidsrum maa vi derfor atter, om end ikke i samme Maal som i Oldtiden, henvende vor Opmærksomhed paa Hovedfolkene. Men da den nyere Tids stærkere Kulturstrømning fører med sig, at hvad der er af fremragende Betydning for det enkelte Folk inden føje Tid og idetmindste til en vis Grad bliver hele den civiliserede Verdens Fælleseje, saa kommer Opmærksomheden især til at fæste sig paa de Mænd, som ved deres ejendommelige Theori eller Praxis paa Opdragelseskunstens Omraade i særegen Grad have været Samtidens og Eftertidens Lærere og Vejledere.

Jøderne.

1. Fra Abraham til Rigets Deling.

Vi stille dette Folk forrest, ikke fordi det er det ældste, men fordi dette Folk alene klart bevarede Mindet om Begyndelsen: om Menneskeskabelsen i Guds Billede, om

Digitized by Google

Syndefaldet og om Forjættelsen angaaende den »Kvindens Sæd«, der skal udslette Syndens Forbandelse og atter bringe det formørkede Gudsbillede i Menneskesjælen for Dagen — altsaa Mindet baade om det, der danner Hindringen for, og om det, der betinger Muligheden af en Udvikling mod Fuldkommenhedens Maal. Vi stille Jøderne forrest, fordi »Aanden svævede over Vandene« i Begyndelsen, d. e. fordi vi derved bekjende vor Tro, at Begyndelsen ikke har været det aandløse, som om Menneskeslægten skulde have begyndt sin Løbebane som Aber eller som Orme i Støvet, men at Menneskeslægtens Evne til Udvikling (Perfectibilitet) viser hen til Aanden som Forudsætning. Thi Muligheden til Menneskets virkelige Udvikling eller Historie finde vi kun deri givet, at det har haft en oprindelig Herlighed, der vel er formørket og mere end halvvejs udslettet ved Synden, men dog atter kan blive fornyet, naar »han, som alene skaber nyt paa Jorden«, »giver et nyt Hjærte og en ny Aand i Menneskets Indre«, og naar det selv vil række Haand til at »afføre sig det gamle Menneske med dets Gjerninger og iføre sig det ny, som fornyes til Erkjendelse efter hans Billede, som skabte det«.

Opdragelsen hos Jøderne stod i det nøjeste Forhold til Folkets Religiøsitet. Ligesom nemlig en oprigtig, ubetinget Lydighed mod Herrens Bud, saaledes som vi finde den hos Folkets Stamfader Abraham, og som Moses søgte at lære Folket den, var Grundtrækket i den jødiske Religiøsitet, saaledes var det ogsaa Opdragelsens Formaal at indprente Børnene Lydighed mod Gud og Ærbødighed for deres Forældre. Vi kunne derfor sige, at det første og det fjerde Bud i Loven, »du maa ikke have andre Guder for mig«, og «ær din Fader og din Moder«, danne Grundvolden for Opdragelsen hos dette Folk, som, baade hvad Tugt og Kjærlighed angaar,

Digitized by Google

behandledes af Herren, som en Søn behandles af en alvorlig og trofast Fader.

Børneopdragelsen hænger altid paa det nøjeste sammen med Familielivet; hvor dette er opløst ved Flerkoneri (Polygami), saaledes som Tilfældet er hos de fleste asiatiske Folk, eller hvor Hustruen er som en Trælkvinde i Huset, der maa dette Misforhold nødvendigvis indvirke fordærveligt paa Børnene. Hos Hebræerne finde vi derimod et saadant Familieliv, at det kunde afgive en god Grundvold for Børneopdragelsen. Thi vel var Kvinden hos Jøderne ikke saaledes Mandens Lige, som hun er bleven det ved Christendommen, thi det er først Christus, som har frigjort Kvinden; og vel finde vi Medhustruer omtalte i Loven som noget tilladeligt; men deri, at det var Ypperstepræsten forbudt at have flere Hustruer, finde vi tilstrækkelig antydet, at det at have een Hustru (Monogami) betragtedes som det rette, og at det at have flere Hustruer kun tillodes for Hjærternes Haardheds Skyld eller for paa den Maade at opholde Slægten, naar denne paa Grund af Ægtehustruens Ufrugtbarhed truede med at udslukkes. Desuden møder der os i Gl. Test. saa mange Ytringer, der vise de strænge Fordringer, som gjordes til Kvindens Kydskhed, og det høje Værd, som tillagdes en trofast og dydig Hustru, og i det hele den sædelige Opfattelse af Ægteskabet, som almindelig gjorde sig gjældende, at vi ogsaa i denne Henseende kunne sige, at Jøderne indtog en enestaaende Stilling blandt de asiatiske Oldtidsfolk. En Hustru betragtedes som en Naadegave af Herren; en talrig Børneflok, der kunde arve Forjættelsen, der var givet Fædrene, var et Vidnesbyrd om Guds særegne Velsignelse, og Historien har opbevaret os skjønne Træk af en stærk Faderkjærlighed blandt Jøderne (f. Ex. Jakobs Kjærlighed til Josef, Davids Kjærlighed til den ulydige Absalon). Uden derfor at

Digitized by Google

overse de Mangler, der endnu heftede ved det jødiske Familieliv (hvilke dog i Tidens Løb formindskedes, idet Exemplerne paa, at nogen Mand havde mere end een Hustru, bestandig blev sjeldnere i Folkets Historie) kunne vi med Føje sige, at de gamle Hebræeres Familieliv afgav en heldig Grundvold for en god Børneopdragelse.

Naar Drengen var otte Dage gammel blev han omskaaren og derved gjort delagtig i Pagten, som Herren havde sluttet med Abraham og med hans Æt; samtidig fik han Navn, medens Pigebørnene først fik Navn, naar de vænnedes fra. Den første Opdragelse var overladt til Moderen. Jøderne havde et klart Blik for Opdragelsens Vigtighed, og det gjaldt som Regel: »Oplær den unge om hans Vej, og naar han bliver gammel skal han ikke vige derfra«. Tidlig blev det indprentet Børnene at ære Fader og Moder og vise Ærbødighed mod de gamle: »For den graahærdede skal du rejse dig, og ære den gamle og frygte din Gud«; »thi hos Oldinger er Visdom, og hos den bedagede er Forstand«. Den Søn, der bandede Fader eller Moder, ramtes af Lovens haardeste Straf. I det hele var Opdragelsen stræng, »thi den, der sparer sit Ris, hader sin Søn, men den, der elsker ham, tugter ham tidlig«, siger Salomon. Ligesom Folket maatte føle Herrens tugtende Arm, naar det afveg fra Lydigheden, saaledes var Tugtens Ris snart ved Haanden, naar Barnet havde forset sig; thi, sagde man, »Ris og Tugt giver Visdom; men en Dreng, som raader sig selv, gjør sin Moder Skam«. Elis advarende Exempel maatte paaminde enhver Fader om ikke at lade sine Børn opvoxe i tugtløs Selvraadighed, men at bøje Træet, medens det endnu var ungt.

Opdragelsen var gjennemgaaende religiøs og gik især ud paa at vække en Følelse hos Børnene af det jødiske Folks Udvælgelse. De skulde føle sig som Pagtens

Digitized by Google

Børn, der stod i et særegent Forhold til Herren. Derfor fortalte Fædrene tidlig deres Børn om, hvorledes Herren i de svundne Tider havde baaret sit Folk som paa Ørnevinger gjennem Havet og Ørkenen; de lærte dem i Aanden at leve med Folkets store Stammefædre og føle sig delagtige i Forjættelsen, der var given Abraham, Isak og Jakob og deres Æt efter dem; og Moses havde udtrykkelig befalet, at Forældrene ved Paaskefestens Tid skulde undervise deres Børn om, hvorledes Herren i fordums Dage havde nedslaaet Ægyptens førstefødte, medens han friede sit Folk ud af Trældommens Land. »Herrens Frygt er Kundskabs Begyndelse«, siger Salomon; men dette Ord er ikke blot et ofte gjentaget Sprog af en Vismand; det var den Grundsætning, der fremfor alt gjorde sig gjældende i jødiske Forældres Undervisning af deres Børn; thi det var en hellig Pligt for enhver Fader »at byde sine Børn og sit Hus efter sig, at de skulde bevare Herrens Vej og gjøre, hvad ret og godt er«. Derfor vænnedes Børnene tidlig til at tage Del i Gudstjenesten, forat der ogsaa af de spædes Mund kunde beredes Herren en Lovsang; og de opdroges til nøje at rette sig efter de særegne jødiske Skikke, som Ceremoniloven foreskrev. Dog blev fremforalt de ti Guds Bud og da navnlig Hovedsummen af disse, »det store Bud i Loven«, ved enhver Lejlighed lagte dem paa Hjærte; thi Moses havde, før han skiltes fra Folket for at gaa til Hvile, sagt: »Hør Israel! Herren vor Gud, Herren er een; og du skal elske Herren, din Gud, af dit ganske Hjærte og af din ganske Sjæl og af al din Formue; og disse Ord, som jeg byder dig idag, skulle ligge dig paa Hjærte, og du skal indskjærpe dine Sønner dem og tale om dem, naar du sidder i dit Hus, og naar du vandrer paa Vejen, naar du lægger dig og naar du staar op; og du skal binde dem til et Tegn paa din Haand, og de

Digitized by Google

skulle være til et Mindebaand mellem dine Øjne, og du skal skrive dem paa Dørstolperne i dit Hus og paa dine Porte«.

Der fandtes ingen offentlige Skoler hos Jøderne før efter den babyloniske Landflygtighed. Faderen underviste selv sin Søn; undertiden hentydes der ogsaa til Lærdomme, som Moderen havde meddelt denne. Kun Kongesønner havde egne Opdragere og Lærere. I den ældre Tid var det vel neppe almindeligt, at Børnene lærte at læse og skrive, med Undtagelse af Drengene af Levis Stamme. Men senere er det vistnok blevet almindeligere, at idetmindste Drengene have tilegnet sig Færdighed deri, saameget mere som den ovenanførte Befaling af Moses om at opskrive Budene, hvilken uden Tvivl er bleven bogstavelig efterlevet, vilde savne sin meste Betydning, hvis kun ganske enkelte kunde læse, hvad der stod skrevet. Ligeledes finde vi jo, at Jøderne, selv i en tidlig Tid, ikke blot have haft deres hellige Skrifter, men ogsaa andre Bøger, saasom »Herrens Krigs-Bog» (4 Mos. 21, 14), et Skrift, som indeholdt Fortællinger af Folkets Historie, hvilket synes at forudsætte en vis boglig Dannelse hos Folket, saameget mere som der, uagtet Levis Stammes særegne Stilling, dog ikke var noget Kastevæsen hos Jøderne, som hos flere andre Folkeslag, hvor en enkelt Klasse kunde være forholdsvis godt oplyst, medens de øvrige levede i den største Uvidenhed. Forøvrigt maa vi antage, at Indprentelsen af Ordsprog, Gudsfrygtigheds- og Visdomsregler, har udgjort en Del af Undervisningen, og at denne, idetmindste hyppig, tillige er gaaet ud paa at meddele Børnene nogen musikalsk Færdighed, som Jøderne satte megen Pris paa. Men Hovedsummen af hele Opdragelsen var dog den: »Frygt Gud og hold hans Bud, thi det bør hvert Menneske at gjøre«. Fra det tolvte Aar af tog Børnene regelmæssig

Digitized by Google

Del i den offentlige Gudstjeneste. De kaldtes fra denne Tid »Lovens Sønner« og betragtedes som voxne Menighedsmedlemmer.

Døtrene opdroges af Mødrene i Lydighed og Gudsfrygt; de undervistes navnlig i Sang, Harpespil og Dands, nærmest for dermed at forherlige de religiøse Fester og andre højtidelige Optog, som da Jeftas Datter gik sin Fader imøde med Haandpauker og Dands, da han vendte tilbage fra Sejren over Ammoniterne, eller da Kvinderne gik Saul og David imøde med Sang og Dands efter Sejren over Filisterne. Desuden oplærtes Døtrene med Omhu i alle huslige og kvindelige Arbejder, som overhovedet i alt, hvad der hører til en Kvindes Kald baade med Hensyn til det huslige Livs Fornødenheder og til det offentlige Livs Forskjønnelse. Et dybt religiøst Sind, ofte forenet med Heltemod og Højsindethed (Mirjam, Deborah, Jael, Abigail), møder os hos Israels Kvinder og vidner bedst om, i hvad Aand Opdragelsen skete.

Af Kunster og Videnskaber lagde Jøderne i dette Tidsrum alene Vind paa Musik og Digtekunst, som begge bidrog til at give Folkets religiøse Liv et højere Sving. Man antager, at disse Kunster fornemmelig ere blevne dyrkede i de saakaldte Profetskoler, om hvilke vi forøvrigt kun vide meget lidt. Samuel synes at have stiftet en saadan Skole i Rama, hvor der var en hel Forsamling Profeter, som profeterede under hans Ledelse. De tvende ovennævnte Kunster blomstrede fornemmelig under Davids og Salomons Regjering, da Folket stod paa sit højeste Punkt i aandelig og materiel Udvikling. David selv var en Digter af første Rang og en Mester i allehaande Strængeleg, og da Folket følte sig stærkt og lykkeligt under hans Regjering, blomstrede Musikken og Digtekunsten paa denne Tid blandt det jødiske Folk som aldrig før eller siden. Kongen lod uddanne 4000 Sangere

Digitized by Google

blandt Leviterne, hvoraf 288 vare bestemte til blot at betjene den daglige Tjeneste i Herrens Helligdom.

2. Fra Rigets Deling til Jerusalems Forstyrrelse.

Salomons Regjeringstid danner et Vendepunkt i det jødiske Folks og derhos tillige i dets Opdragelses Historie. Folket havde naaet sin højeste Blomstring: David havde forfattet sine dejlige Psalmer, der blev Forbilledet for al senere Digtning hos Jøderne; Templet var blevet bygget med uforlignelig Pragt, og alt, hvad der hørte til Gudstjenesten, var blevet ordnet paa en storartet Maade; Salomon havde i Ordsprogene nedlagt Hovedtrækkene ikke blot af sin egen men ogsaa af den foregaaende Tids Livsvisdom. Men fra Salomons Tid af begyndte en sørgelig Forandring at indtræde i Folkets hele aandelige Tilstand, der naturligvis ogsaa ytrede sig med Hensyn til Opdragelsen. Hedenske Skikke og Lærdomme fandt Indgang og bidrog til, at Folket ikke mindre i religiøs og sædelig end i politisk Henseende kom i Forfald. Tilbagegangen fremskyndedes ved Rigets Deling og de deraf følgende Stridigheder mellem de tvende Broderriger.

Tiden fra Salomon til Bortførelsen er især mærkelig derved, at Profeter i større Antal end tidligere fremstode som Folkets Lærere og Ledere, der ved deres varslende Røst søgte at vække deres Landsmænd af den aandelige Døs og atter føre dem tilbage til Lydighed mod Herren og til sand Fædrelandskjærlighed. Profetens Kaldelse til denne Gjerning skete almindelig ved en indre aandelig Vækkelse, ved et Syn eller paa anden Maade, hvorved »Herrens Ord skete til ham« om at være Folkets Lærer (Esaias, Jeremias, Ezechiel o. a.). Undertiden berettes der om en særegen Salvelse til at være Profet (Elisa). I Profeterne Elias's og Elisas Tid omtales hele Skarer af »Profetsønner«, der levede sammen paa for-

Digitized by Google

skjellige Steder, som i Bethel, Jericho og Gilgal, hvilket man almindelig antager for Skoler af Profetlærlinge, der under ældre prøvede Profeters Ledelse beredte sig til at forkynde Herrens Ord for Folket, naar Aanden kom over dem. De have da vistnok ført et gudeligt Samliv i Bøn og Afholdenhed med Israels Haab for Øje og med Tanken vendt mod de svundne Dages Herlighed, der stod i saa skarp en Modsætning til deres Samtids sædelige og religiøse Forvildelse og den folkelige Opløsningstilstand, der gjorde Israel til et let Bytte for dets rovgjerrige Fjender, medens David fordum, mægtig og lykkelig, havde strakt sit Kongespir fra Floden (Euphrat) til Havet, og Fredens Kunster havde blomstret i hans Trones Ly. Men ogsaa indenfor disse »Profetsønners« Kreds er den almindelige Fordærvelse vistnok trængt, saa at herfra ere udgaaede de falske Profeter, som Jeremias saa skarpt ivrede imod, Mænd, der smigrede Folket med et falsk Haab og »vilde læge dets Brøst som Smaating ved at sige: Fred, Fred! hvor der ingen Fred var«.

Efter den babyloniske Udlændighed, da meget af den gamle Aand var veget bort fra Folket under Samlivet med de hedenske Folkeslag, søgte man ad Skolens Vej ligesom at fængsle den fra Livet bortflygtende Aand. Der opstod nu forskjellige Lærdomsretninger, der beskjæftigede sig med Granskning og Fortolkning af Loven. Lærere, der kaldtes Rabbinere, samlede Skarer af Tilhørere om deres Lærerstole. I Jerusalem, Alexandria og senere i Babylon udviklede disse Lærdomsretninger sig forskjelligt. I Jerusalem lagde man fornemmelig Vægt paa Bevaring af Overleveringen fra Fædrene (Traditionen), og søgte, ofte paa spidsfindig Maade, at udtolke Loven i Overensstemmelse dermed; den alexandrinske Skole gav sig mere af med filosofiske Granskninger og søgte at forene Grækernes, navnlig Platons, Visdom med den

Digitized by Google

hellige Skrifts Lære. Skolen i Babylon, der dog først blev ret fremtrædende efter Jerusalems Ødelæggelse, lod sig ikke nøje med Skriftens ligefremme Mening, men søgte i Bogstaven at finde en skjult og hemmelig Lære; denne Retning kaldes den kabbalistiske. Men jo mere disse som oftest ufrugtbare Lærdomsretninger udviklede sig, desto større blev Kløften mellem det menige Folk, der ikke kunde følge slige spidsfindige Undersøgelser, og de lovlærde, som med stolt Foragt saa ned paa den uvidende Hob (»denne Flok, som ikke kjender Loven, er forbandet« Joh. Ev. 7, 49).

I Jerusalem opstod der desuden forskjellige Sekter eller Partier blandt de skriftkloge, nemlig: Farisæerne, der hovmodige af deres Skriftkundskab ansaa sig selv og af Folket ansaas for Lovens rette Fortolkere; Sadducæerne, der var en vantro Retning, som udlagde Skriften overensstemmende med deres verdslige Livsbetragtning; og Essæerne, der levede et tilbagetrukkent Liv, men, saavidt man kjender dem, dog mere lagde Vind paa praktisk Gudsfrygtighed end de to andre Sekter, og, efter den jødiske Historieskriver Josefus's Beretning, især beskjæftigede sig med Ungdommens Undervisning.

Da Folket under Udlændigheden i Babylon tildels havde glemt det gamle hebraiske Sprog, der var blevet ombyttet eller ialfald stærkt blandet med det beslægtede aramaiske, begyndte snart efter Hjemkomsten Oprettelsen af Synagoger eller Forsamlingshuse, hvor den hellige Skrift hver Sabbatsdag blev oplæst og udlagt for Folket enten af en dertil beskikket skriftlærd Mand eller af en anden tilstedeværende Lærer. Ogsaa friere Foredrag bleve lejlighedsvis holdte her, idet Synagogeforstanderen, naar han saa, at der var fremmede Lærere tilstede, opfordrede disse til »at tale et Formaningsord til Menigheden, om de havde noget«. Paa denne Maade optraadte

Digitized by Google

Apostlene paa deres Rejser ofte i Synagogerne. Forsamlingen sluttede med, at en Præst lyste Velsignelsen, hvortil Menigheden svarede Amen. Man antager forøvrigt, at disse Synagoger, der i væsentlig Grad have afgivet Forbilledet for de senere christelige Kirker, først ere opstaaede under Landflygtigheden i Babylon, da Folket adskilt som det var fra sit rette Gudshus, Templet, og som Følge deraf forhindret i at anstille Offertjenesten, følte Trang til Forsamlingssteder til fælles Opbyggelse. Men selv efter Tilbagekomsten, og efterat Templet atter var opført, vedbleve de, som ovenfor er bemærket, og bleve snart meget talrige. I Jerusalem fandtes senere ikke mindre end 480, og der var neppe nogen By saa ringe, at den jo havde sin Synagoge. Selv de Jøder, som levede adspredte blandt Hedningene, søgte, saasnart de bleve lidt talrige, at faa deres eget Forsamlingssted; og det er umiskjendeligt, at disse Synagoger have været af stor Betydning for Folkets religiøse Oplysning.

Hvad Børneopdragelsen angaar, da foregik den endnu væsentlig paa samme Maade som i den ældre Tid, nemlig i Hjemmet, og Religionen var Hovedgjenstanden for Undervisningen. Der er opbevaret skjønne Træk, der vidne om den Aand, hvori troende Mødre endnu opdrog deres Børn; man tænke saaledes paa hin Moder, der under Antiochus's Forfølgelser »med Mands Mod« gik i Døden med sine syv Sønner hellere end at fornegte Fædrenes Tro, og som formanede dem til under alle Pinsler standhaftig at holde ud til det sidste; eller paa Timotheus's troende Moder, der, skjønt hun var gift med en hedensk Mand og derfor ikke turde lade sin Søn omskjære, dog fra Barndommen af oplærte ham i den hellige Skrift. Skjønt Forældrene altsaa endnu vedbleve at undervise deres Børn, saa godt de kunde, opstod dog efterhaanden Trang til en mere ordnet og omfattende

Digitized by Google

Undervisning; der oprettedes derfor Drengeskoler i de større Byer, eller man holdt dertil oplærte Slaver som Huslærere for Sønnerne. Senere, dog maaske først efter Jerusalems Ødelæggelse, blev det Skik, at Synagogetjeneren (Degnen) underviste Ungdommen.

Grundsætningerne for den Tids Opdragelse finde vi navnlig i Jesu Sirachs Søns Visdom (forf. omtrent 280 f. Chr.). De stemme i Hovedsagen med de Grundsætninger, som alt findes i Salomons Ordsprog, men indeholde dog ogsaa Træk, der tyde paa den Forandring, der var indtraadt i Folkets sædelige Tilstand. Meget af den gamle Tugt og Ærbarhed var veget bort; den ubetingede Lydigheds og Ærefrygts Baand, der forhen knyttede Børnene til deres Forældre, var slappet, og kunde endnu kun opretholdes ved den haardeste Tugt, fordi Fædrenes Forhold til Herren ikke mere var den gamle sønlige Lydighed. — En anden berømt jødisk Lærer, Philo, som levede i Alexandria omtrent paa Christi Tid, har udkastet et helt Opdragelses- og Undervisningssystem, der udmærker sig ved filosofisk Klarhed; men da det er langt mere græsk end jødisk, ligesom Philo idethele var stærkt paavirket af den græske Dannelse, saa er det neppe blevet af nogen sønderlig praktisk Betydning, og vi kunne derfor her ikke videre indlade os derpaa.

Henimod Christi Tid hævede Rabbinskolerne, som alt tidligere havde bestaaet, sig til en betydelig Anseelse, især ved de to berømte Lærere Hillel og Schamaj; senere er Gamaliel især bekjendt som en udmærket Lærer. Disse Skoler vare egentlig Privatanstalter, der opstod ved at unge Mennesker, især saadanne, som ønskede at berede sig til Lærerstanden, ofte i betydeligt Antal samlede sig om en anset Rabbi for at nyde hans Undervisning og Vejledning. En saadan Lærer nød en overordentlig Anseelse; hans Udsagn gjaldt mere end den

Digitized by Google

hellige Skrift. »De lærde maa man ære højt, som Verdens Støtter, hvo som ærer dem, ærer Gud, men hvo som knurrer mod sin Lærer, knurrer mod det højeste Væsen«. Disciplene skulde højagte deres Lærer og vise større Ærbødighed mod ham end imod deres egne Forældre. Læreren sad paa en ophøjet Lærerstol, og Disciplene paa Jorden ved hans Fødder. Al Undervisning skete mundtlig, og Disciplene hørte til. Læregjenstandene vare Fortolkning af Loven, Moral, Afgjørelse af Retsspørgsmaal, Fabler og andre Digtninger af moralsk Tendents. Paa Kundskaben blev Hovedvægten lagt i Undervisningen, thi Hillel sagde: »Jo mere Kundskab, desto mere Liv, Kundskab til Loven bringer Udødelighed«. Først efter en lang Række Læreaar naaede Disciplen saavidt, at han selv kunde optræde som Rabbi. — Idethele udbredte der sig en overordentlig Iver for Skolevæsenet netop henimod den Tid, da Jøderne gik tilgrunde som Folk. Man sagde: »Dampen, der udgaar af Børnenes Mund i Skolen, opholder Verden«, og «den Jøde, som ikke vil lade sine Børn undervise, kan ikke naa det evige Liv«. For 25 Børn bestemte man een Skolemester, for 40 een med en Medhjælper, for 50 to. Skolemesteren skulde holde sine Lærlinge i Frygt, men dog omgaas venlig med dem; han maatte ikke forsømme den til Undervisningen bestemte Tid, hvis han ikke vilde paadrage sig den af Profeten Jeremias udtalte Forbandelse: »Forbandet være den, som gjør Herrens Gjerning med Svig«.

Denne stærkt fremtrædende Iver for Skolevæsenet hos Jøderne, der staar i saa skarp en Modsætning til deres tidligere fuldstændige Mangel paa Skoler, og falder omtrent samtidig med deres daarlige Forkastelse af Ham, der er Menneskeslægtens rette Lærer (Een er eders Vejleder, Christus, Mt. 23, 8), betegner tillige et mærkeligt

Digitized by Google

Omslag i Folkets Nationalkarakter, idet Jøderne, som overvejende havde været et Følelsesfolk, bleve et Forstandsfolk. Istedenfor Folkets tidligere dybe Følelse af dets ejendommelige Forhold til Herren og den deraf følgende sønlige Lydighed mod Guds Bud, traadte nu den praktiske Forstandsretning, der er saa ejendommelig for dette Folk i dets Adspredelse efter Jerusalems Forstyrrelse og indtil vore Dage. Denne Retning giver sig ogsaa tilkjende i den forandrede Maade, hvorpaa Undervisningen dreves, idet den i høj Grad kom til at bestaa i en spidsfindig Fortolkning af Loven, der som oftest var Skriftens Aand stik modsat (jfr. Christi Ord om Farisæerne, Mt. 15, 1—6. 23, 14 ff.). Efterhaanden kom det dertil, at Studiet af det Gl. Test. blev tilsidesat hos Jøderne for Studiet af de lærdes vilkaarlige og aandløse Speculationer over Loven. Samlingen af disse senere Fortolkninger, Traditioner og Vedtægter kaldes Talmud.

3. Efter Jerusalems Forstyrrelse.

Skjønt Jøderne efter Jerusalems Ødelæggelse (70 e. Chr.) ophørte at bestaa som Stat, vedblev de dog under alle Trængsler og Forfølgelser, som overgik dem, at bevare deres Nationalitet med en Sejghed og Udholdenhed, der er enestaaende i Historien. Deres Iver for Skolevæsenet vedblev endnu længe, og Skolerne synes efter Adspredelsen netop at have været et af de vigtigste Midler til at opretholde Forbindelsen mellem de vidt adskilte, idet Ynglinger fra de forskjelligste Egne samledes i stort Antal til de berømteste Skoler. Saaledes var Skolen i Tiberias saa anset, at Rabbi Akiba, som var Lærer her († 135), skal have havt 24000 Disciple. Det uhyre Discipelantal har formodentlig givet Anledning til, at en anden jødisk Lærer, Rabbi Haja, her gjorde et Forsøg paa Oprettelse af Skoler med indbyrdes Undervisning. Af senere Skoler

Digitized by Google

ere de især berømte, som Jøderne i Persien og Spanien oprettede. I det sidstnævnte Land dyrkedes, foruden den særegne jødiske Lærdom, især med Held Lægevidenskaben, ved hvis Udøvelse mange Jøder i Middelalderen vandt stor Anseelse. Den berømte jødiske Theolog Moses Maimonides (f. 1131 i Cordova) satte det som Undervisningens Formaal at gjøre Legemet til Aandens Redskab og at øve Aandskræfterne. Saaledes tjener f. Ex. Algebra, sagde han, til at øve Forstanden, at den desto bedre maa kunne bevise Religionens Sandheder, og til at styrke Aanden til en dybere Indtrængen i Erkjendelsen af Guds Væsen. Den samme Forstandsretning, men dreven til en langt større Yderlighed, er ogsaa betegnende for de to berømte jødiske Filosofer i den nyere Tid, Spinoza († 1677) og Moses Mendelsohn († 1786).

Indiere, Persere og Ægyptere.

1. Indierne.

Indien, dette forunderlige Fantasiens Land, anses for Menneskeslægtens Vugge. Ved Ganges's Bredder har Mennesket drømt sin Barndomsdrøm. Naturen udfolder her en Rigdom, Skjønhed og Frugtbarhed, som neppe noget andetsteds paa Jorden; men Menneskene ligne Børn, der ere blevne for tidlig udviklede og derfor aldrig naa fuld Manddomsmodenhed; Naturen her er ligesom for mægtig, til at Personligheden kan komme til at udvikle sig. Ligesom Menneskene i Indien modnes forbavsende tidlig, men ogsaa tidlig ældes, saaledes havde Indien ogsaa en forholdsvis høj Kultur alt i den graa Oldtid, men Udviklingen naaede kun et vist Punkt, saa standsede den, og de følgende Aarhundreder ere kun en Gjentagelse af det samme og altid det samme, Alder-

Digitized by Google

dommen drømmer paany Ungdommens Drømme, men mangler Kraft til Fremskridt og Daad.

Indierne vare og ere endnu delte i Kaster, der danne uoverstigelige Skranker mellem de forskjellige Stænder i Folket, og dette har maaske mere end noget andet forhindret Fremskridt og Udvikling. Midt i en Skjønhedsverden er Indieren gjennemtrængt af en dyb Følelse af alle skabte Tings Forgjængelighed, derfor er en vis sørgmodig Hengivelse i Guddommens uforanderlige Vilje et Grundtræk i hans Karakter. Som af en uimodstaaelig Naturnødvendighed uden personlig Frihed fuldkommer han, hvad han anser for sin Bestemmelse. Sjælens højeste Attraa er vendt mod Tankeverdenen (det ideelle). Indien er Digtekunstens og Filosofiens Hjemstavn. Endemaalet for al indisk Visdom er Befrielse fra Tilværelsens Lidelse ved Erkjendelse af Guddommens Væsen. Den højeste sædelige Stræben gaar ud paa en Tilintetgjørelse af Personligheden, for at alt kan hensynke og forsvinde i det højeste Væsen, Brahma. Derfor disse umenneskelige Selvpinsler, som øves i Indien indtil denne Dag.

Ligesom det gamle indiske Sprog, Sanskrit, et af Jordens rigeste og fuldkomneste Sprog, er Stamsproget for næsten alle evropæiske Tungemaal, saaledes kunne de fleste evropæiske Folkesagn og Æventyr forfølges tilbage til Indien som deres Hjemstavn. Her har Fabeldigtningen sit Hjem. Bidpais Fabler have fra Indien af udbredt sig til Forasien og derfra til Evropa, hvor vi finde dem næsten i alle Sprog[1]). Ogsaa de i Vesterlandene vidt udbredte Kongespejl (Leveregler for Fyrster) have deres Oprindelse fra Indien. Fra dette Land er saaledes for Aartusinder siden udgaaet en Kulturstrøm,

[1]) Bidpai er ikke Forfatterens Navn, men et persisk Ord, der betyder: Videnskabernes Ven.

Digitized by Google

som har været af stor Betydning i Menneskeslægtens Dannelseshistorie.

Med Hensyn til Indiernes huslige Liv kan bemærkes, at der herskede Flerkoneri, skjøndt Manus Lovbog anbefaler Monogami. Kvinden var Manden underordnet, men skulde dog behandles med Agtelse. Den Skik, at Hustruerne efter Mandens Død bleve opbrændte, var ikke almindelig i den ældste Tid, men er først senere indført. Forholdet mellem Forældre og Børn skulde være et Afbillede af Brahmas Forhold til Verden, og agtedes derfor for ophøjet og helligt. Forældrene skulde elske deres Børn, hvilket dog ikke udelukkede, at Mødre i religiøs Fanatisme kunde kaste deres Børn, især Pigerne, i Indiens hellige Floder eller hænge dem i Kurve paa Træerne til Føde for Fuglene. Børnene vare Forældrene dyb Lydighed skyldige, »thi den Møje og Besvær, en Moder og Fader have udstaaet med Barnet, kan ikke gjengjældes i 100 Aar«. Dog skyldte Drengen sin Lærer eller aandelige Fader endnu større Ærbødighed. Der lagdes nemlig stor Vægt paa Undervisningen; »thi ligesom den, der graver dybt med sin Spade, støder paa en Vandkilde, saaledes erholder den Discipel, som i Ydmyghed tjener sin Lærer, den Kundskab, der ligger skjult dybt i Lærerens Sjæl«.

Indøvelse i Religionen udgjorde den vigtigste Del af Undervisningen, thi at lære og forstaa Veda (Indiernes hellige Skrift), at øve fromme Selvpinsler, at indsamle guddommelig Indsigt i Loven og Filosofien, og at behandle sin naturlige og aandelige Fader med Højagtelse og Ærbødighed var ifølge Manus Lovbog Hovedpligterne, ved hvis Opfyldelse man opnaaede Salighed. At gjøre Børnene fortrolige med Religionslovene og Skikkene var Forældrenes hellige Pligt; thi Faderen skal i Sønnen se sig selv i forynget Skikkelse, og Forældrene skulle se

Digitized by Google

deres egen Fromhed leve op paany i Børnene, men uden at Fejlene forplantes med til disse. Undervisningen skulde meddeles paa en mild og venlig Maade, og strenge Midler kun anvendes i yderste Nødsfald, thi alene paa den Maade, mente man, kunde Børnene faa Kjærlighed til det gode. Almindelig lærte Drengene at læse og skrive. De skrev først i Sand, siden paa Palmeblade med en Jerngriffel og tilsidst paa Platanblade med en egen Slags Blæk. Under Lærerens Vejledning gav det ene Barn det andet Anvisninger eller overhørte det, saa at der altsaa fandt en indbyrdes Undervisning Sted. Forøvrigt var der stor Forskjel paa Undervisningens Omfang efter de forskjellige Kaster. Drengene af de tre højeste Kaster fik Undervisning i Grammatik, Verslære (Prosodi) og Mathematik (vort Titalsystem stammer fra Indien); men de af den fornemste Kaste (Brahmanerne) undervistes desuden i Poesi, Historie, Filosofi, Astronomi, Lægekyndighed og Retsvidenskab. Idethele var denne Kaste den egentlige Bærer af den indiske Dannelse. Hovedundervisningen for Brahmanerne bestod dog i Læsning af Veda, paa hvilken der lagdes overordentlig stor Vægt. Læsningen af de hellige Bøger maatte kun ske under en Lærers Vejledning og efterat Lærlingen havde vadsket sig og iført sig rene Underklæder samt fremsagt en Bøn. Børnene af den fjerde Kaste (Sudras) modtog ikke sønderlig anden Undervisning, end at de religiøse Grundbegreber indprentedes dem. Det samme var Tilfældet med Pigebørnene, selv af de højere Kaster, idet man nemlig antog, at Dannelse var skadelig for Kvindens Sædelighed.

2. Perserne.

Medens Indiernes sædelige Stræben gik ud paa en Tilintetgjørelse af Personligheden, søgte Perserne at udvikle denne. Indierne vare bundne i Naturen, Perserne

Digitized by Google

kjæmpede for at befri Mennesket fra Naturens Herredømme og for at beherske den, men naaede dog ikke Maalet, fordi han tilsidesatte Udviklingen af Tænkeevnen (den intellectuelle Dannelse) for de blot legemlige Færdigheder.

Den persiske Religion, der var uddannet af Zoroaster, satte en Tvehed (Dualisme) i Tilværelsen, et Lysets Rige, hvortil alt, hvad der var godt og skjønt i Verden, henhørte, og et Mørkets Rige, der indesluttede alt det, der var ondt og skadeligt eller hæsligt. Lysets rene Væsen personificeredes i Ormuzd (d. e. den evige vise), og Lysrigets Kræfter tænktes som Planet- og Stjerneaander. Menneskelivet ansaas som Lysets Aabenbarelse, derfor gjaldt det om at bevare alle Livsspirer, at de ikke skulde tilintetgjøres af Mørkets onde Magt, som personificeredes i et Væsen, der kaldtes Ahriman (d. e. den ildesindede). Alt levende stræber mod Lyset, selv Planten vender sig mod Solen; men Mørkets Magter søge allevegne at trænge sig ind og forstyrre Lysets Rige. Derfor er Tilværelsen efter Persernes Betragtning en stadig Kamp mellem Lyset og Mørket. Men ved Tidens Ende vil Lyset sejre og opfylde Verden. Den Ormuzdtjener, som efter Døden bestaar Prøvelsen paa Broen Tschinavat og findes uden Plet, vil faa et Lyslegeme uden Skygge. For at naa dette Maal bringer han Lysguden Offere paa rene Bjerghøjder eller ved klare Vande (Templer, Billedstøtter og Altere havde Perserne ikke), medens han af alle Kræfter søger at forstyrre Mørkets Rige ved Bøn og ved Udøvelse af det gode i Tanker, Ord og Gjerninger, samt ved i Naturen at arbejde paa Udryddelsen af de afskyelige og skadelige Dyr og ved Dyrkningen af nyttige Træer og Frugter. Solen, Maanen og Ilden tilbades som Lysgudens Symboler. Tyveri, Løgn og Bedrageri vare Mørkets Gjerninger og en For-

Digitized by Google

brydelse mod den altseende Lysgud; men Sandruheden var den højeste Dyd.

Perserne var et Daadsfolk, Krig og Vaabenøvelse var deres Lyst. Hvad deres huslige Liv angaar, da herskede her Flerkoneri, idet man betragtede Menneskeformerelsen som en Udbredelse af Lysets Rige. At unddrage sig for Ægteskab var en Synd. Næst efter at være en modig Stridsmand ansaas det for den største Ære at have mange Børn. Kvinderne skyldte deres Mænd ubetinget Lydighed. Hver Morgen skulde Perserinden spørge sin Mand ni Gange: Hvad vil du, at jeg skal gjøre. Ligesom Manden var uindskrænket Herre i Huset, saaledes var Kongen aldeles uindskrænket Herre i Staten. Persien var en despotisk Stat: enhver, som nærmede sig Thronen, maatte kaste sig ned paa sit Ansigt; thi Kongen ansaas for at besidde sin Værdighed som en Repræsentant for Ormuzd. Hans Bud skulde derfor lydes med religiøs Ærefrygt, uden Knurren, ihvad han saa end fordrede.

Opdragelsen foregik saavidt vides, paa følgende Maade: indtil det syvende Aar opdroges Barnet i Hjemmet under Moderens Øjne, og vænnedes til at betragte Faderen næsten som et højere Væsen, hvis mindste Vink skulde efterkommes med punktlig Lydighed. Fra det syvende Aar sendtes Drengene, idetmindste de mere velhavendes Sønner, til store offentlige Opdragelsesanstalter, hvor de levede sammen under en ældre, erfaren Mands Vejledning, der ved sit Exempel kunde være et Forbillede for dem. De øvedes i at tale Sandhed og beherske sig selv, samt i at ride, skyde med Bue og kaste med Spyd. Kunster og Videnskaber bekymrede Perserne sig derimod ikke sønderlig om, hvorfor Grækerne betragtede dem som udannede Barbarer. Fra det 10de til det 15de Aar bleve Drengene tillige oplærte af Præsterne i de religiøse

Digitized by Google

Lærdomme og Bønner. Efter ved Udgangen af det 15de Aar at have aflagt et højtideligt Løfte om at holde Zoroasters Lov, og efterat være omgjordet med det hellige Belte, en 72 Favne lang Gjord af Kamelhaar eller Uld, som aldrig maatte aflægges, selv ikke om Natten, da den ansaas for et vigtigt Beskyttelsesmiddel mod Mørkets Aander, betragtedes Drengen som frigjort fra den faderlige Myndighed, men vedblev dog endnu indtil sit 25de Aar at staa under Statens opdragende Indflydelse. — Sandruhed, Maadehold, Selvbeherskelse, Retfærdighedsfølelse, Lydighed, Afsky for at laane, samt mandig Tapperhed vare de Dyder, der skulde udvikles gjennem den persiske Opdragelse, og ved disse blev Perserne et Herskerfolk. Men ved Optagelsen af fremmede Sæder og ved slette Regenters despotiske Styrelse trængte Fordærvelsen ind og berøvede Folket en stor Del af dets tidligere mandige Kraft, saa at det uhyre Rige blev et forholdsvis let Bytte for den sejrige Alexander og hans Makedonere.

3. Ægypterne.

Ægypten kunne vi kalde Gaadernes Land; thi paa ethvert Punkt i det ægyptiske Folks Oldtidsliv møder os gaadefulde Symboler, der kunne modtage forskjellig Forklaring, og det er vanskeligt at sige, hvad der er den rette Betydning af denne hemmelighedsfulde Tegnskrift.

Ligesom Folkets Tilværelse var uadskillelig knyttet til Nilen med dens aarlige Oversvømmelser, saaledes udøvede denne mægtige Naturvirkning den største Indflydelse ikke blot paa Landets materielle Udvikling, men ogsaa paa Folkets religiøse Forestillinger. Fra Floden udgydes Velsignelsen over Landet, medens Ørkenens tørre Vinde udslukke Livet, men i denne Kamp er Floden den stærkeste, thi hvert Aar lader den paany en vidunderlig

Digitized by Google

Rigdom og Frugtbarhed udstrømme over det regnløse Land. Det tilsvarende hertil i Ægypternes Religion var Mythen om Osiris, Livets Herre, der blev dræbt af den onde Tyfon, men atter fremgik som en Sejrherre til Livet, hvilket Ægypterne aarlig ihukom derved, at de paa Oversvømmelsens Tid i uhyre Skarer under vild Jubel samledes til deres hellige Steder. Mythen om Osiris fremstiller altsaa det godes Kamp mod det onde; vel vinder det onde tilsyneladende Sejr, men kun for en Tid; det gode opstaar fornyet for at dømme de onde Magter og vinde en evig Sejr. Ægypterne troede paa Sjælens Udødelighed (Mumiernes Opbevaring var et Symbol herpaa), men for at Sjælen kunde naa Foreningen med Livets Herre, Osiris, maatte den, naar den ikke her paa Jorden havde naaet Fuldendelsen, gjennemgaa en langvarig Renselse ved at vandre gjennem forskjellige Dyrelegemer (Sjælevandring). Labyrinthen med dens utallige Værelser var et Symbol paa Sjælens 3000aarige Vandring. Gjennem Naturlivet maa Aandslivet arbejde sig frem: Symbolet herpaa var den gaadefulde Sfinx, Dyrelegemet med Menneskeansigtet. Ægypternes hellige Skrifttegn, Hieroglyferne, indeholde en Fremstilling af religiøse Anskuelser under Symbolets Form. Ogsaa deres Tilbedelse af forskjellige Dyr var symbolsk, men viser tillige, hvorlidt Menneskeaanden hos Ægypterne kunde gjøre sig fri fra Naturmagternes Herredømme.

Hvor Aandslivet saaledes kun kunde komme frem i mørke Gaader og hemmelighedsfulde Tegn, der følger det af sig selv, at kun den ringeste Del af Folket kunde være indviet deri. Det var derfor hos Ægypterne ogsaa kun Præsterne, som havde nogen dybere Indsigt i alle disse Symboler, Folkets Masse maatte lade sig nøje med de uforstaaede Tegn, der ikke desto mindre ved deres Hemmelighedsfuldhed udøvede en betydelig Indflydelse

Digitized by Google

over den uvidende Mængde. Fælles for hele Folket, eller i alle Tilfælde for de højere Kaster (thi Ægypterne vare som bekjendt delte i Kaster), var derimod den høje materielle Kultur, der havde udviklet sig i Nilens tæt bebyggede Floddal, en Kultur, der har frembragt Værker saa mægtige og saa kunstfærdige, at selv vor Tid skal have Vanskelighed ved at opvise Magen. Nødvendigheden af at vide ret Besked med de Tider og Forhold, under hvilke Nilens Oversvømmelse skete, og Bestræbelsen for at benytte den Rigdom, som Floden udgjød over Landet, paa den bedste Maade, maatte tidlig udvikle visse Videnskaber, saasom Stjernekyndighed, Beregning af Almanakken, Regnekunsten, Landmaaling, Bygningskunsten, især Vandbygningskunsten, i hvilke Ægypterne stod højt. Af andre Videnskaber dyrkedes især Lægekunsten, navnlig iagttog man nøje, hvad der hørte til Renlighed og en god Diæt.

Statsforfatningen var fuldkommen despotisk; med Undtagelse af de to fornemste Kaster, Præsterne og tildels Krigerne, vare alle Landets øvrige Indvaanere at betragte som Kongens (Pharaos) livegne eller Trælle, da han ejede al Jorden. Imidlertid var det indbyrdes Forhold mellem Statens Borgere dog ordnet ved gode Love, der sikrede Industrien og den indbyrdes Samfærdsel og strængt straffede ènhver Forbrydelse, men derhos sigtede til at afsondre Folket fra alle fremmede. Ægypterne havde nemlig et stort Had til alt nyt og fremmed og betragtede sig selv, ikke blot som Jordens ældste, men ogsaa som dens klogeste Folk, der ikke behøvede at lære noget af andre. Folkekarakteren havde noget mørkt og grublende ved sig; den sorgløse Glæde, der var saa ejendommelig for Grækerne, kjendte Ægypterne ikke. Deres Blik var mere vendt mod Døden end mod Livet. Derfor anvendte de meget paa Begravelsesstederne,

Digitized by Google

der indvendig udsmykkedes med allehaande Billedværk, medens deres Boliger vare meget tarvelige.

I Ægypten synes det at have været almindeligere kun at have een Hustru, end det var blandt de asiatiske Folk, ialfald var det Lov for Præsterne. Kvinderne nød heller ikke ringe Agtelse; derhos bemærkes det som noget egent, at de ægyptiske Kvinder varetog Forretningerne udenfor Huset, Mændene derimod de huslige Sysler. Børn ansaas for en Velsignelse. De kom, saasnart de vare vænnede fra, under Faderens Vejledning, som oplærte dem til samme Haandværk eller Virksomhed, som han selv drev. Opdragelsen var iøvrigt forskjellig efter de forskjellige Kaster. For Præsternes og Krigernes Sønner var der flere videnskabelige Undervisningsanstalter, ved hvilke Præster vare Lærere. Her undervistes i Mathematik, Geometri, Astronomi, Naturvidenskab, Religion og Musik. Den dybere Indsigt i disse Videnskaber var dog forbeholdt Præstesønnerne. De ringere Klasser af Folket maatte lade sig nøje med en tarveligere Undervisning, imidlertid lærte de dog almindelig, naar de ikke hørte til de allerlaveste Kaster, at læse, skrive og regne. Navnlig berømmes den gode Methode, som anvendtes for at bibringe Børn Begyndelsesgrundene i Regning. Alt, hvad der hørte til Landmaaling, var Ægypterne en vigtig Sag, og de lagde særlig Vind paa, at Børnene kunde lære idetmindste Grundtrækkene deraf. Opdragelsen var idethele stræng. Børnene gik barfodede og næsten nøgne, og vænnedes til den allerstørste Tarvelighed; Rødder og Plantestængler var deres eneste Føde, saa man har beregnet, at et Barns hele Opdragelse indtil Ynglingsalderen kun kostede 6 Dlr.

Fra Kong Psammetichs Tid (670—616 f. Chr.) foregik der en Forandring med Ægypternes Opdragelse og Undervisning. Hidtil havde Folket været strengt af-

Digitized by Google

sondret fra alle fremmede; men denne Konge var en Ynder af Grækerne og deres Dannelse. Han aabnede derfor Landet for dem og gav dem Boliger ved Nilmundingen og overgav ægyptiske Børn til deres Opdragelse. Heraf opstod Tolkenes Kaste. Efterat Grækerne først havde faaet Indpas i Landet, vandt den græske Dannelse efterhaanden større Fremgang, dog især fra Alexander den stores Tid af (332 f. Chr.). Den af ham anlagte Stad Alexandria, der snart blev et af Verdenshandelens Hovedsæder, blev tillige et vigtigt Berøringspunkt for de forskjellige Landes Kultur. De følgende ægyptiske Konger, Ptolomæerne, vare ivrige Beskyttere af Videnskaberne, og Historien har neppe noget Exempel at opvise paa Fyrster, der i den Grad have søgt at fremme Videnskaberne, som enkelte af disse Konger. Følgen heraf var, at Alexandria ogsaa blev et af Videnskabens Hovedsæder i Oldtiden. Mange berømte græske Lærde levede her, medens paa den anden Side ægyptiske Myther og religiøse Forestillinger udbredte sig derfra til Vesterlandene. Ægypten danner saaledes ligesom Forbindelsesleddet mellem Orienten og de evropæiske Oldtidsfolk ved Middelhavets Kyster.

Grækerne.

1. Den græske Dannelse og Opdragelse i Almindelighed.

Grækenland er Skjønhedens Land, thi legemlig og aandelig Skjønhed var Grækernes Fuldkommenhedsideal: de samlede det skjønne og det gode i eet Begreb, medens de paa den anden Side opfattede det hæslige som ensbetydende med det skjændige og slette. Skjønhed er vel en Naturens Gave, men den naar først den fulde Udvikling ved Opdragelse og Dannelse. Derfor lagde Grækerne

Digitized by Google

saa overordentlig stor Vægt paa Dannelse, og det ikke mindre i legemlig end i aandelig Henseende; begge disse Sider af Dannelsen betragtedes som nøje forbundne. Grækerne dannede saaledes en Modsætning paa den ene Side til Indierne, der ensidig lagde Vægten paa det aandelige og ved alle Slags Selvpinsler underkuede Legemet, paa den anden Side til Perserne, for hvem de legemlige Færdigheder vare Hovedsagen, medens Tænkeevnens Udvikling forsømtes. Hvad der hos Ægypterne endnu var en uløst Gaade, Menneskets Forhold til Naturen, blev af Grækerne besvaret saaledes, at Mennesket skal ved Dannelse blive en Herre over Naturen (sml. Sagnet om Ødip, som løste Sfinxens Gaade, idet han svarede: Mennesket; hvorpaa Uhyret styrtede sig i Afgrunden). Og med Hensyn til Menneskets eget Væsen er Grækerens Opgave stillet i det bekjendte Udsagn af det delfiske Orakel: »Erkjend dig selv«. — Grækernes Stræben gik ud paa en ligelig (harmonisk) Udvikling af alle Legems- og Aandskræfter som det bedste Middel til at bevare en legemlig og aandelig Sundhed. Deraf udsprang atter den ungdomsfriske Frejdighed og den selvtillidsfulde Daadskraft, der satte dem istand til at nyde Øjeblikket som sorgløse Ynglinger og dog udføre de største Bedrifter baade i Legemets og i Aandens Verden.

Grækernes Gudelære, der væsentlig er uddannet af de græske Digtere, er et Spejlbillede af Folkelivet og en Levendegjørelse af Folkeidealet. Efterat have overvundet Titaner og Giganter, de raa Naturmagter, og gjort sig alle Ting underdanige, henleve Guderne i salig Ro paa Olympen eller færdes blandt Menneskene som Deltagere i deres Kamp og Kjærlighed. Guderne vare Skjønhedsidealer; i Poesien og Kunsten havde de deres egentlige Tilværelse. Men bag ved den lyse Gudeverden og det muntre, bevægede Menneskeliv stod Skjæbnens mørke og

Digitized by Google

ubønhørlige Magt, der varsler, at alt, Guder og Mennesker med deres Skjønhed og Glæde, deres dybe Tanker og store Bedrifter, dog kun tilhører en endelig Verden, og at der bagved ligger et ukjendt hinsidigt, som Tanken ikke kan naa. Grækerne havde kun et Haab for dette Liv. Dødsriget (Hades) var for dem et glædeløst Skyggerige. Achilles, Grækenlands ypperste Helt, vilde hellere være Daglejer paa Jorden end Achilles i Underverdenen. Dog erkjendte Grækerne, at »ikke det længste Liv er det bedste, men det dydigste«; »det er de bedste Planter, som give de fleste Frugter i den korteste Tid«, og »hvem Guderne elske, han dør ung«.

Den græske Dannelse tilhørte ikke, som hos Indierne eller Ægypterne, en enkelt Klasse af Folket. Videnskabernes Tempel stod aabent for alle, det stod enhver frit for at prøve sine Kræfter, som han bedst kunde, og den almindelige Kappelyst var en Spore til ufortrøden Virksomhed. Men det maa dog ikke glemmes, at det græske Skjønhedsliv ikke kunde have faaet den det ejendommelige Skikkelse, hvis Grækerne ikke havde haft store Skarer af Trælle, der udførte alle lavere Forretninger og derved fritog Borgerne fra andre Beskjæftigelser end dem, de af fri Tilbøjelighed valgte sig.

Grækernes vigtigste Opdragelsesmidler vare Gymnastik og Musik, tagen i en videre Betydning end den, hvori dette Ord nu bruges. Den gymnastiske Opdragelse sigtede vel nærmest til at give Legemet den rette Uddannelse, Smidighed og Fasthed; men snart indsaa man, at den ogsaa i væsentlig Grad tjente til Aandens Dannelse, og at den ikke alene hærdede og styrkede Legemet, men ogsaa bevarede mod Blødagtighed, styrkede Modet, vænnede til Afholdenhed, Selvbeherskelse og Kydskhed, og at den, dreven i Fællesskab, udviklede Venskabs- og Fædrelandsfølelsen. Man antog ogsaa, at

Digitized by Google

den, der ved den gymnastiske Opdragelse havde vundet et fuldkomment Herredømme over sit Legeme, vilde være ganske anderledes istand til at tjene Staten, hvad enten det nu var med Sværdet i Kampen mod Fjenden eller med kloge og mandige Raad i Folkets Forsamling, end den, der ikke havde faaet en saadan Uddannelse. Dertil kom endnu, at Grækerne med deres udviklede Sands for det skjønne lagde særdeles Vægt paa, at Legemet i hele sin Bygning og Udvikling kunde naa den størst mulige Fuldkommenhed, for at kunne svare til Kunstens Skjønhedsideal. — Øvelserne foretoges oprindelig paa aabne Pladser, senere i dertil indrettede Bygninger (Gymnasier). Naar de begyndte, aflagdes Klæderne, og Legemet blev indgnedet med Olie og bestrøet med Sand. De vigtigste Øvelser vare Løb, dels Hurtigløb (300 ell. 600 Alen), dels Længdeløb (noget over ½ Mil), Kastning med runde Malmskiver (Diskos), Springning, dels Højdespring dels Længdespring, Spydkastning og Brydekamp. Disse fem Øvelser udgjorde den saakaldte Femkamp (Pentathlon), hvortil senere ogsaa kom andre Færdigheder. Til de gymnastiske Øvelser maa desuden henregnes Dands, som Grækerne idethele meget yndede, og som af enkelte Stammer (som Arkadierne) blev dreven med overordentlig Iver. Dandsen var særdeles egnet til at udvikle Legemets Smidighed, og den brugtes især ved Gudernes Fester, hvor Ynglinger dandsede i Række til Fløjters Klang. De gymnastiske Øvelser kom især til at gribe dybt ind i Grækernes Folkeliv fra den Tid af, da de fælles Kamplege bleve almindelige. Efter de Steder, hvor disse Væddekampe holdtes, nævnedes de: de olympiske, pythiske, isthmiske og nemeiske Lege. Her samledes de skjønneste og mandigste Ynglinger fra hele Grækenland til festlige Væddekampe i hele Folkets Paasyn og under dets mest levende Deltagelse. Kampbelønningen for den

Digitized by Google

dygtigste Kæmper var en simpel Krands af Oliven-, Lavrbær-, Fyrre- eller Vedbendblade, alt efter de fire Steder, hvor Legene holdtes; men den, der vandt Krandsen, agtedes næsten mere hædret derved, end om han havde vundet en Kongekrone; han blev baaren i Triumf af det jublende Folk, og Grækenlands ypperste Digtere kappedes om at synge hans Pris. — Grækernes gymnastiske Dannelse afgav en væsentlig Støtte for den græske Kunst, navnlig Billedhuggerkunsten, og denne bidrog atter til at uddanne Folkets Skjønhedssands. Det ejendommelige for den græske Kunst er nemlig den tro Opfattelse af Naturen og den aandfulde Gjengivelse af samme. Men i Gymnasierne og ved Kamplegene fremstilledes det menneskelige Legeme i de skjønneste og kraftigste Former og i de mest karakteristiske Stillinger, og maatte derfor frembyde en rig Lejlighed til kunstnerisk Studium.

Opdragelsen i Musik omfattede oprindelig kun Digtekunst, Sang og Instrumentalmusik, men kom senere til at indbefatte alle andre Videnskaber, som Grækerne beskjæftigede sig med, og da især Grammatik, Grafik (Skrivning og Tegning), Mathematik og Filosofi. Ordet Musik kommer af Muserne, de ni Gudinder for alt, hvad der forskjønner og opmuntrer Livet, i Modsætning til det daglige Livs Arbejde. Ligesom Grækerne antog, at Gymnastikken uddannede ikke blot Legemet men ogsaa Sjælen, saaledes betragtede de omvendt Musikken ikke blot som dannende for Sjælen, men ogsaa som Middel til at give Legemet en højere, sjælfuld Skjønhed. Disse tvende Opdragelsesmidler udgjorde altsaa en Enhed, hvilket ogsaa er antydet i Grækernes Opfattelse af forskjellige af deres Guder. Saaledes var Apollon ikke blot Anfører for Musernes dandsende Sangerkor og Lyrens Opfinder, men ogsaa den aldrig fejlende Bueskytte, Sejerherren i Væddekampen i Løb med Hermes. Athene var

Digitized by Google

paa samme Tid Videnskabens og Krigens Gudinde, fuldt udrustet med Hjelm og Landse sprang hun ud af Zeus's Hoved, men var derhos Menneskenes Læremesterinde i alslags ædel Kunst og Opfinderske af Fløjtespillet. Grækerne betragtede musikalsk Dannelse ikke blot som en Færdighed i allehaande Strængeleg, men som et væsentlig Middel til at forædle Sæderne. Ved Tonernes Harmoni og Skjønhed tæmmes Lidenskaberne og Sandsen for det skjønne og ædle vækkes og næres. Derfor ansaas Musikken for en Moder til alle Dyder, og Sokrates kaldte Filosofien den fuldendte Musik. Musikken var hos Grækerne ikke blot en Kunst, som enkelte øvede, men den var en Grundbestanddel i den græske Dannelse, paa det nøjeste indvævet i alle Stats- og Livsforhold. Ved alle højtidelige Lejligheder optraadte festlige Kor, der med Sang og Strængeleg søgte at forhøje og forædle Festens Glæde. Med Forandring i Musikken frygtede man Forandring i Staten, og man havde en dyb Følelse af, at et Folks Musik angiver Grundtonen i hele Folkelivet. Ikke at elske og forstaa Musik ansaas for et Tegn paa Slethed eller paa barbarisk Raahed. Den græske Musik var ikke saa meget et Udtryk for den enkeltes vexlende Stemninger som for Grundstemningen i det græske Folkeliv, og havde oprindelig en sædelig, men dog glad og oplivende Karakter; først da det græske Folkeliv begyndte at opløses, fik ogsaa fremmede asiatiske, blødagtige og lidenskabelige Tonearter Indgang. Grækernes vigtigste musikalske Instrumenter vare den syvstrengede Lyre, Kitheren og Fløjten; men Instrumentalmusikken var almindelig forbunden med Sang, dels religiøse Hymner, dels Krigssange eller Hæderskvad om tappre Helte.

Til Musikken i videre Forstand henregnedes, som ovenfor er bemærket, ogsaa Digtekunsten, som Grækerne tillagde en stor Betydning for Ungdommens Dannelse.

Digitized by Google

En senere græsk Forfatter siger: »de gamle holdt Digterværker for den første Filosofi, der skulde føre Ungdommen ind i Livet og paa ubevidst tiltrækkende Maade lære den at kjende Sæder, Sjælestemninger og Handlinger; og vore Filosofer sige, at Digteren er den eneste vise, hvorfor de helleniske Stæder ogsaa tidlig lade Børnene dannes ved Digternes Værker, og det ikke for at underholde dem paa en behagelig Maade, men for derved at indpode dem gode Sæder«. Digtekunsten forgrener sig i tre Hovedarter, den episke (fortællende, Heltedigtet), lyriske (stemningsfulde) og dramatiske (handlende) Digteart. I den episke Digteart staar Homer som den uforlignelige Mester, der har udøvet en uberegnelig Indflydelse paa Uddannelsen af den græske Folkekarakter. Med hans Mesterværker, Iliaden og Odysseen, blev Ungdommen opdragen, og hans mandigskjønne Vers laa paa enhver Grækers Tunge, deraf øste Folket en stor Del af sin religiøse Oplysning, og derfra hentede Kunstnerne deres Emner, medens en Skare af senere Digtere søgte at bygge videre paa den Grund, Homer havde lagt. Den lyriske Digteart, der fremtræder baade som Folkesang og som Kunstdigtning, var, som Navnet ogsaa antyder, særlig skikket til i Forbindelse med musikalske Instrumenter at give de forskjellige Stemninger i Folkelivet deres rette Udtryk og til at forhøje Glæden ved Folkets festlige Sammenkomster. Den dramatiske Digteart, der maa agtes for den fuldkomneste, eftersom den i sig forener alle andre Digtearters Fortrin med det for den ejendommelige, at den lader Følelser og Handlinger træde frem paa en saa anskuelig Maade, at den mere end nogen anden Digteart river Sjælen med sig og fylder den med de Stemninger, Digteren har villet fremkalde — denne Digteart har skudt nogle af sine skjønneste Blomster i Grækenlands Jordbund, især i de

Digitized by Google

tre Sørgespildigteres, Æskylos's, Sofokles's og Evripides's berømte Værker, der have været et betydningsfuldt Opdragelsesmiddel for det græske Folk, ligesom de i ejendommelig Forstand ere udsprungne af det bevægede græske Folkeliv.

Den højeste Form for aandelig Dannelse hos Grækerne var Filosofien; alle andre Kunster og Videnskaber vare paa en Maade Forberedelse til denne Videnskab, hvis Formaal det var at give et Grundsyn over hele Tilværelsen, over Naturen saavelsom over Gude- og Menneskelivet. Og Filosofien var hos Grækerne ikke en Stuelærdom, men stod i den nøjeste Forbindelse med Stats- og Folkelivet og øvede sin Indflydelse paa alle Livsforhold.

Ved disse forskjellige Dannelsesmidler, der stode i en harmonisk Forbindelse med hinanden og vare særdeles skikkede til at udvikle Personligheden i sin rent menneskelige Skjønhed, opdroges Grækerne for det offentlige Liv i Staten; thi Statsformaalet, det almindelige Borgervel, var hos Grækerne det højeste Formaal, for hvilket ethvert andet maatte vige. Dette altovervejende Hensyn til Staten udgjør Grækernes Styrke, men ogsaa deres Svaghed. Lydighed mod Staten og Agtelse for dens Love kunde bringe dem til at udføre de største Bedrifter (f. Ex. Leonidas og hans Sparter ved Thermopylæ), men paa den anden Side kunde Statshensyn ogsaa bringe dem til at udøve de største Uretfærdigheder (f. Ex. Sparternes Behandling af Heloterne, Ostrakismen i Athen, Sokrates's Domfældelse). Hovedmangelen ved den græske Dannelse bliver dog nærmest den, at den ikke tog tilstrækkeligt Hensyn til det sædelige og religiøse. Det æsthetisk-skjønne sattes over det moralsk-gode. Først Sokrates søgte at skaffe det sædelig-gode Anerkjendelse som det højeste Begreb; men det viste sig snart, at en Gjenfødelse

Digitized by Google

af det græske Folkeliv i en højere Skikkelse ikke var mulig ved de Kræfter, Hedenskabet frembød. Tvertimod synes Folkets Undergang snarere at være bleven fremskyndet ved det Brud, som derved skete paa den tidligere Enhed i Opdragelsen.

Hvad her er anført om den græske Dannelse i Almindelighed gjælder navnlig den ældre historiske Tid, før den peloponesiske Krig. Forud for den historiske Tid ligger Sagn- eller Heltetiden, saaledes som den især er fremstillet af Homer, en Tid, der danner den fælles lysende Baggrund for det græske Folkeliv, men hvori Digtning og Historie ere saaledes indvævede i hinanden, at vi her ikke nærmere ville gaa ind paa, hvad der kunde være at sige om hin Tids simple og kunstløse men mandige Opdragelse, hvis Formaal det var, under stræng faderlig Tugt, at danne Helte, for hvem Krigeræren og et berømmeligt Eftermæle var det højeste Maal. — Paa den anden Side danner den peloponesiske Krig, en langvarig og fordærvelig Fejde mellem de græske Stammer indbyrdes (431—404 f. Chr.), et Vendepunkt i Grækenlands Historie. Den Tvedragts Sæd, her var udsaaet, blev den nærmeste Anledning til den græske Friheds senere Undergang, medens Filosofien i sin udartede Skikkelse nedbrød de sidste Rester af Folkets Sædelighed. — Da Grækerne bestod af flere Stammer, og Landet var delt i en Mængde Smaastater med forskjellige Statsforfatninger, medførte dette ogsaa Forskjelligheder i det enkelte, hvad Opdragelsen og Dannelsen angaar. Hvad her er meddelt gjælder navnlig den joniske og tildels den doriske Stamme, medens den æoliske stod længere tilbage i Kultur og Aandsdannelse.

2. Opdragelsen hos Sparterne.

Sparterne, et haardført Krigerfolk af den doriske Stamme, boede i Landskabet Lanonika eller Lakedæmon,

Digitized by Google

hvis Hovedstad Sparta laa paa en Slette ved Floden Evrotas. Sparterne vare de mindst talrige af Landets Beboere, men de havde hele Statsstyrelsen og al Magten ihænde; de vare som en priviligeret Adelsstamme, der nød Landets Frugt, medens Hovedmassen af Indbyggerne, Periøkerne, betalte Skatter til dem, men forresten vare uden al Indflydelse paa Statens Styrelse; næsten alt Landgods var desuden i Sparternes Besiddelse, der lod det dyrke af deres Trælle, Heloterne, som idethele behandledes paa en haard, ofte umenneskelig Maade, medens deres Herrer hengav sig til krigeriske Øvelser og Sysler. Statsforfatningen, ligesom alt hvad der angik Folkeopdragelsen i Sparta, var ordnet af Lovgiveren Lykurg. Formaalet for dennes Lovgivning var at gjøre Sparterne til et tarveligt, haardført og uovervindeligt Krigerfolk, hos hvilket ethvert Hensyn maatte vige for Hensynet til Statens Tarv. Hos intet andet græsk Folk finde vi derfor Statsideen saa stærkt udviklet som hos Sparterne; thi hos dette Folk traadte den enkeltes fri Selvbestemmelse aldeles tilbage for det almene Vel. Selv Huslivet var underlagt Statens Tilsyn, og Opdragelsen betragtedes som et af de vigtigste Statsformaal.

Som overalt i Grækenland herskede i Sparta Monogami, og Ægteskabet holdtes i Ære. Kvinderne indtog her en mere anset Stilling end hos de fleste andre Grækere og udmærkede sig ikke mindre end Mændene ved et mandigt Sind. Ægteskabets Formaal var at avle kraftige Børn, der hæderlig kunde træde i Fædrenes Fodspor og værne om Statens Ære. Naar et Barn var født, blev det undersøgt, om det var sundt og uden Lyde, thi kun hvis dette befandtes, mente man, at Opdragelsen kunde lønne sig; i modsat Tilfælde blev Barnet, efter Raadslagning af Stammens ældste, kastet i en Afgrund i Taygatosbjergene. Indtil det syvende Aar var Drengen

Digitized by Google

hos Moderen, der søgte at opdrage ham kraftig paa Sjæl og Legeme. Derefter begyndte den offentlige Opdragelse, der skete paa Statens Bekostning i dertil indrettede Bygninger og under offentligt Tilsyn. Drengene bleve overgivne til en af Staten beskikket Opdrager, der havde uindskrænket Raadighed over dem. Den egentlige offentlige Opdragelse varede fra det 7de til det 18de Aar, men ogsaa i den følgende Ynglingsalder, der regnedes til det 30te Aar, stode de unge under Statens Tilsyn og opdragende Indflydelse. Hele Opdragelsen var beregnet paa at udvikle Nøjsomhed, Udholdenhed, Haardførhed og Vaabenfærdighed, men derhos tillige Snildhed, Snarraadighed, Agtelse for Statens Love og Ærbødighed for de gamle. Drengene maatte nøjes med den tarveligste Kost, de bar Sommer og Vinter kun eet Klædningsstykke, deres Leje var Straa eller en Maatte, som de flettede sig af Sivene ved Evrotas's Bredder. Undervisningen bestod fornemmelig i gymnastiske Øvelser, saasom Løb, Springning, Svømning, Ridning, Brydning, Diskoskastning, Jagt, Krigsdandse og Vaabenøvelser. Disse bleve drevne med overordentlig Flid og Udholdenhed. Forat øve de unge i Anvendelse af Krigslist, blev det tilladt dem at stjæle Levnetsmidler, hvor de kunde komme afsted dermed, men paa den Betingelse, at de ikke bleve grebne i Gjerningen; thi skete dette, bleve de ubarmhjærtig pidskede — ikke fordi de havde forsøgt at stjæle, men fordi de havde været saa ubehændige at lade sig gribe. Idethele anvendtes ved enhver Lejlighed de haardeste Tugtelser for paa den Maade at vænne Ynglingerne til at taale Smerter uden at kny. Sparterne mente nemlig, at den strængeste Tugt skabte de bedste Mænd, derfor var Stokken og Svøben strax tilrede for de mindste Forseelser. Ved de aarlige Artemisfester bleve Drengene

Digitized by Google

gjennempidskede, medens Fædrene stod hos og opmuntrede dem til at holde Pinen ud uden at ømme sig.

Da Legemsøvelser saaledes spillede en saa stor Rolle i den spartiske Opdragelse, og alt gik ud paa at danne hærdede Krigere, maatte de aandelige Opdragelsesmidler nødvendigvis derved komme til at træde i Skygge. Dog blev Musikken, navnlig Indøvelsen af Krigssange og Hymner til Gudernes Ære, dreven med Iver. For bedre at erindre Statens Love bleve de satte paa Vers, der egne sig til at afsynges. Sparterne holdt meget af at høre fortælle om gamle Dage, om Guders og Heltes Færd, derfor var især Homers Iliade yndet iblandt dem, og de unge lærte den tidlig at kjende derved, at den blev dem foresagt. Læsning og Skrivning hørte egentlig ikke med til den spartiske Opdragelse, om det end ikke var nogen forment at tilegne sig Færdighed deri. Talerkunsten, som andre græske Folkeslag satte saa stor Pris paa, var banlyst fra Sparta; en Mand, der havde sagt, at han kunde tale over hvilketsomhelst Emne, om det skulde være en hel Dag, blev paa Grund af denne Ytring forvist fra Byen. Skuespil vare forbudte, og Videnskaberne stod kun i ringe Anseelse. Kun den praktiske Forstandighed agtede man i Sparta, og man satte megen Pris paa at kunne fatte sin Tale i korte træffende Ord (Lakonisme). Forat øve de unge heri og idethele for paa en praktisk Maade at vise dem, hvorledes de skulde forholde sig i Samkvem med andre, blev der givet dem Adgang til Mændenes Fællesmaaltider. Herom beretter Plutark: »De førte ofte Drengene til deres offentlige Spisesale som til Visdomsskoler, hvor de hørte Samtaler angaaende offentlige Anliggender og havde Forbilleder paa en værdig Opførsel for Øje og lærte at skjemte med andre uden Plumphed og selv at taale Skjemt; thi ogsaa dette var en Sparterdyd at forstaa Skjemt. Var der

Digitized by Google

nogen, som det krænkede, behøvede han kun at sige det, saa hørte man strax op dermed. Til enhver, der traadte ind, sagde Oldermanden i Laget, idet han pegede paa Døren: Ad den gaar intet Ord ud! Ved Drengenes egne Maaltider opfordrede Formanden for Afdelingen en Dreng til at synge, en anden til at besvare et Spørgsmaal, som krævede et velbetænkt Svar, især angaaende forskjellige Handlingers sædelige Værd. Derved vænnedes de allerede tidlig til at erkjende, hvad der var skjønt og ædelt, og til opmærksomt og rigtigt at opfatte andre Menneskers Adfærd. Naar nogen var forlegen for Svar paa slige Spørgsmaal, betragtede man det som Bevis paa et sløvt Sind uden Kappelyst i det gode. Svarene samt de Grunde og Beviser, som anførtes, skulde være simple, korte og uden alt Omsvøb. Drengenes Vejledere øvede derfor deres Lærlinge i at krydre Talen med en biddende og dog behagelig Vittigheds Salt og at sige meget med faa Ord. Sparternes Jernpenge havde, uagtet deres store Omfang, kun ringe Værdi, men i Talens Mynt lagde de med faa og simple Ord en rig og dyb Gehalt, idet de ved lang Tavshed vænnede Drengen til at være snild i Ord og hurtig til at svare. Da engang en Athener gjorde sig lystig over Sparternes korte Sværd og sagde, at de ikke vare længere, end at en Gjøgler let kunde sluge dem paa Skuepladsen, svarede Sparteren Agis: Og dog forstaa vi hel vel at træffe Fjenden med disse korte Sværd. Saaledes træffer ogsaa Sparternes Udtryksmaade, saa kort den end synes, Sagen midt i Pletten og hager sig fast i Tilhørerens Sjæl. Lykurg selv brugte en kort og simpel Udtryksmaade. Da Sparterne spurgte ham, hvorledes de skulde befæste Byen, svarede han: Ikke med Sten men med Mænd skal Staden indfattes. Da man forelagde Sparteren Charilaos det Spørgsmaal, hvorfor Lykurg havde givet saa faa Love, svarede han:

Digitized by Google

Hvem der ikke bruger mange Ord, behøver heller ikke mange Love.« — Undertiden tvang Sparterne deres Trælle til at beruse sig og synge gemene Viser og opføre usædelige Dandse, for paa den Maade at indgyde Ungdommen Afsky for et skammeligt og lastefuldt Væsen, og tillige Foragt for Slaverne. — Som et væsentlig Træk i den spartiske Opdragelse maa endnu nævnes den dybe Ærbødighed for de gamle, som indpræntedes Ungdommen. Enhver ældre Mand, der mødte en Yngling og fandt noget at udsætte paa hans Opførsel, kunde uden videre straffe ham, ikke blot med Ord men ogsaa med sin Stok. De unge maatte ved enhver Lejlighed rejse sig og gaa tilside for de ældre. »Kun i Sparta er det behageligt at blive gammel«, kunde derfor en fremmed sige, som saa, hvorledes Alderdommen blev æret her. Engang vare nogle offentlige Sendebud fra Sparta i Athen. Her anviste man dem Hæderspladserne i Theatret; men noget efter kom en gammel Mand ind. Athenerne bleve rolig siddende, medens Sparterne strax rejste sig for at gjøre Plads for den gamle. Da Athenerne saa det, tilklappede de dem Bifald; men Oldingen sagde: »Grækerne vide vel, hvad sømmeligt er, men kun Sparterne udføre det«. — Ogsaa Kvindernes Opdragelse var i Sparta offentlig og foregik paa særegne Øvelsespladser. Den bestod fornemmelig i allehaande Legemsøvelser, Dands og Musik. Hovedhensigten var at udvikle en skjøn og kraftig Legemsbygning og et mandigt Sind hos dem, saa de kunde være skikkede til at blive Mødre til tapre Mænd.

Paa denne Maade var altsaa Sparternes Opdragelse i det væsentlige indrettet, og saalænge den holdtes i Hævd, og Lykurgs øvrige Love strængt overholdtes, var Folket uovervindeligt, og ingen spartisk Kvinde havde set Røgen af nogen fjendtlig Lejr. Opdragelsen var bygget paa Individets fuldstændige Underordnelse under

Digitized by Google

Staten; ingen Sparter maatte opdrages i nogen fremmed Stat. Men skjønt den enkeltes Frihed saaledes tilsyneladende gik aldeles tilgrunde, var den paa den anden Side netop sikret ved Statens Frihed, der grundede sig paa, at den enkelte ubetinget underkastede sig Statens Love.

3. Pythagoras.

Blandt den hedenske Oldtids Mestere i Opdragelseskunsten har ingen vundet et berømtere Navn end Pythagoras, der ved sine dybe Kundskaber i al menneskelig Vidskab, sit klare Blik og sin stærke Religiøsitet ligesom sammenfattede hele sin Tids aandelige Dannelse i eet Brændpunkt, hvorfra atter klare Lysstraaler udspredtes i en vid Kreds. Hans Samtid betragtede ham med Beundring og Ærefrygt, og Eftertiden fortalte saa meget forunderligt om ham, at det nu er vanskeligt at afgjøre, hvad der er Sagn og hvad der er historisk Sandhed i disse Beretninger, saameget mere som han selv intet skriftligt har efterladt sig.

Pythagoras var født paa Øen Samos, og Sagnet fortalte, at det delfiske Orakel havde forudsagt hans Forældre, at de skulde faa en Søn, der skulde overgaa alle andre Mennesker i Visdom og Skjønhed. Da han voxte til, fik han sin Tids ypperste Lærere, blandt andre Vismanden Thales. Efterat han saaledes alt i ung Alder havde naaet en betydelig aandelig Modenhed, begav han sig paa Rejser. Han skal have opholdt sig hos Fønicierne, Ægypterne, Perserne, ja maaske endog hos Indierne. Overalt var det ham om at gjøre at trænge ind i Folkenes Religioner og hemmelighedsfulde Visdom; han skal saaledes i omtrent 20 Aar have opholdt sig hos de ægyptiske Præster og ladet sig indvie af dem i alle deres Videnskaber og Religionslærdomme. Efterat være

Digitized by Google

vendt tilbage til Grækenland, hvor han studerede den vise Minos's Love paa Kreta og Lykurgs i Sparta, tog han endelig (omtr. 530 f. Chr.) Bolig i Kroton, en af de græske Plantesteder i Nederitalien, der udmærkede sig ved den Iver, hvormed den gymnastiske Dannelse, der især var ejendommelig for den doriske Stamme, her blev dreven. Ved sit ærefrygtindgydende Væsen, sit sædelige og religiøse Alvor, sine dybe Kundskaber og sin henrivende Veltalenhed lykkedes det ham snart at vinde en overordentlig aandelig Indflydelse her. Fra Kroton og hele Omegnen strømmede Mænd og Ynglinger sammen for at lære af ham. Derfor stiftede han paa et Landgods, der var blevet ham foræret af Staden Kroton, en storartet Skole, saaledes indrettet, at alle Lærlinger kunde bo sammen under hans Opsyn. Pythagoras var den første Græker, som oprettede en Skole, hvori unge Mennesker erholdt en almindelig Dannelse, og det ikke blot i videnskabelig og gymnastisk, men ogsaa i sædelig og religiøs Henseende. Ingen blev optagen i denne Skole før efter en nøjagtig Prøvelse af hans aandelige Anlæg og sædelige Vandel.

At tie, høre og lyde var det første, der skulde læres. Forøvrigt gik Uddannelsen fornemmelig ud paa en ligelig Udvikling af Sjælens Hovedevner, Tænkningen, Følelsen og Viljen. Opdragelsen var stræng religiøs, og de unge maatte, iførte rene hvide Linklæder, som Pythagoras selv altid bar, daglig tage Del i Ofringer og andre gudstjenstlige Handlinger. Ved Siden ad den aandelige Dannelse gik de legemlige Øvelser, Badning og Gymnastik. Især vænnedes Lærlingerne til Tarvelighed i deres Levemaade, hvorpaa Legemets og derhos ogsaa Sjælens Sundhed beror. Pythagoras spiste selv aldrig Kjød, ligesaalidt som han drak Vin; han ansaa nemlig Dyrene for beslægtede med Menneskene og troede paa Sjæle-

Digitized by Google

vandringer [1]). Hans viderekomne Disciple maatte underkaste sig de samme Afsavn. Pythagoras mente, at den der vægrede sig for at dræbe et Dyr, vilde have endnu større Sky for at udgyde et Menneskes Blod.

Hovedbestanddelene i den første videnskabelige Undervisning i Pythagoras's Skole vare Musik, Mathematik og Tænkeøvelser. Sang og Strængespil ansaa Pythagoras nemlig for at have en overordentlig gavnlig Virkning til Bevaring af Sjælens Ligevægt og til Beherskelse af Lidenskaberne. Han er den første, som har gjort opmærksom paa de musikalske Intervaller. Hans Disciple begyndte og endte deres Dagværk med Sang. Tallene tillagde han en indgribende, tildels hemmelighedsfuld, Betydning. Selv var han en Mester i Mathematikken (den pythagoriske Læresætning i Geometrien er først udfunden af ham), han ansaa den for den ædleste af alle Videnskaber, og antog, at den ligesom Musikken, hvori Tallene ogsaa spille en vigtig Rolle ved Bestemmelse af Takten, bidrog til at give Menneskets hele sædelige Holdning noget sikkert og taktfast. Endelig skulde ved Forklaringen af Tankesprog (gnomiske Udsagn), der først skulde læres nøjagtig udenad, samt ved Grammatik Sandsen skjærpes for Tænkerigtighed og Nøjagtighed i Bevisførelse og Slutninger.

Efterat Pythagoras's Disciple paa denne Maade havde modtaget den elementære Dannelse, optoges de, forsaavidt de fandtes værdige og skikkede dertil, i den snævrere Kreds af viderekomne Lærlinger, som Mesteren indviede i sine dybere Betragtninger og Speculationer over Guddommens Væsen samt over Naturen og Menneskelivet.

---

[1]) Der fortælles, at da Pythagoras engang i Forbigaaende saa En slaa en Hund og hørte dens Hylen, raabte han: Hold inde og slaa ikke mere, Sjælen af en af mine afdøde Venner er i den Hund, jeg kan kjende ham paa Stemmen.

Digitized by Google

I religiøs Henseende var det Pythagoras's Grundanskuelse, at der er een evig Guddomsmagt, een vældig Urgrund til hele Tilværelsen, Kilden til den evig strømmende Skabelse; Guddommens Legeme er Verden, som den giver Liv og besjæler, og som er den lig i alt. Guddommens Væsen er den højeste og reneste Harmoni og opfylder alle Ting; derfor er hele Skabningen gjennemtrængt af en evig Harmoni. Himmellegemernes Bevægelse frembringer Toner, Menneskene bemærke dem ikke, fordi de altid have lydt for deres Øren; det gaar dem som den, der bor i en Smedie og ikke hører Hammerslagene, fordi Vanen har sløvet hans Øre for Lyden. Pythagoras sammenlignede de syv Planeters Afstande med de musikalske Intervaller, jo videre Kredse Himmellegemerne beskrive om det fælles Midtpunkt, desto hurtigere, mente han, maatte de bevæge sig og desto højere Toner frembragte de; men alle disse Toner frembringe tilsammen en stor Sfærernes Harmoni.

Om Mennesket lærte Pythagoras, at det er af guddommelig Herkomst, og at det bestaar af tre Dele, Legeme, Sjæl og Aand. Aanden er først efter Fødselen bleven forenet med Legemet; den stammer fra Himlen af og har bestaaet før Legemet og kan derfor ikke gaa tilgrunde med dette. Legemet har i og for sig intet Værd — heri stemmer Pythagoras med Indierne — det er kun vigtigt som Redskab for Sjælen, da den uden Legemet ikke kan udøve de Sandsninger, hvorpaa Erkjendelsen beror. Ved Fødselen er Mennesket højst ufuldkomment og af Naturen tilbøjeligt til Overmod; men ved Opdragelsen, der skal vare uafbrudt hele Livet igjennem, skal det vorde befriet fra de medfødte Fejl og hæves til Sindets og Hjærtets Renhed. Derfor skal Barnet tidlig vænnes til Afholdenhed i Spise, Søvn og Tale; Venskabsforbindelser og grundig videnskabelig Dannelse ere de

Digitized by Google

bedste Midler til Menneskets Forædling. Det er Opgaven at opnaa den sande Viden om de Ting, der efter deres Natur ere uforanderlige og evige. Visdommens Formaal er ved Belæring at befri Mennesket fra Begjærlighedernes og Sandselighedens Trældom og at bringe det til Lighed med det guddommelige Væsen.

Pythagoras var dog ikke blot en Visdomslærer; men som en, der var indviet i Himmelens Hemmeligheder, optraadte han som Forkynder af et nyt Liv og som Stifter af et religiøst-politisk Broderskab, hvori Medlemmerne vare knyttede til hinanden ved det nøjeste Venskabsbaand. Grundtonen i den Kreds, der sluttede sig om ham, skulde være den reneste Harmoni, hvor ingen skurrende Mislyd af Strid eller Vrede forstyrrede det Kjærligheds- og Venskabsforhold, der forbandt Lærlingerne med hinanden indbyrdes og med den beundrede Lærer, hvis Ord gjaldt som en guddommelig Lov, saa at Ytringen: »han selv har sagt det«, var nok til at afskjære og ende enhver Tvist.

Ved den høje sædelige og aandelige Dannelse, som Pythagoras søgte at meddele sine Disciple, og ved hans Skoles afsondrede Karakter — den var nærmest beregnet for de mere velhavende, der kunde underholde sig selv under Opholdet hos ham — fik han og hans Omgivelser et aristokratisk Præg, der stemmede godt med Forfatningen i mange af de doriske Stater. Men da der engang skete Opstand i Kroton af det demokratiske Parti, ledet af en vis Kylon, hvem Pythagoras i sin Tid havde nægtet Adgang til sin Skole, blev denne mærkelige Mand, der fortjener at kaldes et Mønster paa en Lærer, fordreven fra den Plads, hvor han i 20 Aar havde virket. Han gik derpaa til Metapontium, en anden af de græske Stæder i Nederitalien, og døde her i en høj Alder. Skjønt det Samfund, han havde stiftet, snart opløstes, vidne

Digitized by Google

dog de mange Sagn, der fortaltes om hans Ords og Personligheds vidunderlige Magt over alle, som kom i Forbindelse med ham, bedst om den Aandskraft, han har besiddet. Den ejendommelige Maade, hvorpaa han forbandt en høj videnskabelig Dannelse med en sædelig og religiøs Opdragelse, vil til alle Tider sikre ham en udmærket Plads i Skolens og Opdragelsens Historie.

4. Opdragelsen hos Athenerne.

I den græske Dannelses Historie indtager Athen den fornemste Plads. Beboerne af det lille Landskab Attika, hvori Athen var Hovedstaden, hørte til den joniske Stamme, der idethele lagde større Vægt paa den aandelige Side af Opdragelsen end Dorerne. Dette gjælder dog fremfor alt Athenerne, et opvakt, videbegjærligt, højtbegavet og driftigt Folk, der i Videnskabens og Kunstens Verden har frembragt Værker af uforgjængelig Betydning i Menneskeslægtens Historie. Deres berømte Historieskriver Thukydid har bedømt sine Landsmænd i følgende Ord: »Vi elske det skjønne, men uden Prunk og Overdaadighed, vi filosofere uden derfor at lade os forlede til Blødagtighed og Uvirksomhed, vi ere dristige og kjække, men gjøre os dog Regnskab for, hvad vi foretage os; hos andre har Modet derimod sin Grund i Mangel paa Dannelse, vi vide bedst at bedømme, hvad der er det behagelige og hvad der er det besværlige; men desuagtet unddrage vi os ikke Farerne«. Denne Karakteristik er meget træffende; thi netop en vis Ligevægt, en skjøn Harmoni i Udviklingen af alle Sjælens og Legemets Evner er ejendommelig for Athenerne. Hos Sparterne havde den gymnastiske Opdragelse fuldstændig Overvægt, hos Athenerne stod den aandelige Dannelse som fuldt berettiget ved Siden af denne. I Sparta ophørte den enkeltes Frihed ligeoverfor Staten, i Athen

Digitized by Google

agtedes den individuelle Frihed, medens Hensynet til det almene Vel dog ikke derfor tilsidesattes. Statsforfatningen i Sparta var aristokratisk, i Athen demokratisk, men dog oprindelig med betydeligt Hensyn til den Overvægt, Formuen giver, idet der var indrømmet den, der bidrog mest til at bære Statens Byrder, den største Andel i Styrelsen. Athen er den lovbundne Folkefriheds Hjemstavn.

Denne Statsforfatning blev grundlagt af Solon (†559), en af de ypperste Mænd og ædleste Personligheder, Grækenland har frembragt. De Love, han gav sine Landsmænd, ere et Mønster paa, hvorledes Statsforbedringer til enhver Tid bør foregaa, idet han paa den ene Side afhjalp de trykkende Mangler i den tidligere Tilstand, medens han paa den anden Side tog et saadant Hensyn til de bestaaende Forhold, som var nødvendigt, for at Reformen kunde have Varighed og Fasthed. I disse Love har Solon ogsaa givet de Regler angaaende Forholdet mellem Forældre og Børn, hvorpaa den attiske Opdragelse væsentlig var bygget. Saaledes forkyndte han: Forældrene ere Herrer, dog maa ingen sælge sin Datter eller Søster, men den nærmeste Slægtning skal ægte Jomfruen. Drengene skulle fremfor alt lære at svømme og læse; de fattige skulle derefter anvises til Landbrug, Handel eller et Haandværk, de velhavende skulle uddannes videre i Musik, Færdighed i at tumle Heste, gymnastiske Øvelser, Jagt og Filosofi. Naar en Fader ikke lader sin Søn lære nogen Kunst, er Sønnen heller ikke forpligtet til at ernære Faderen i hans Alderdom. Enhver skal ære sine Forældre, men den, der slaar sine Forældre eller ikke vil ernære dem, skal holdes for æreløs. Ingen Slave maa lære Gymnastik.

Ogsaa med Hensyn til Ægteskabet indeholdt Solons Love Forskrifter, der sigtede til at hæve det til et

Digitized by Google

højere sædeligt Forhold mellem Mand og Kvinde; at have flere Hustruer var ikke tilladt, og der vaagedes strængt over Kvindens Sædelighed; hun var dog Manden fuldkommen underordnet, maatte ikke komme i Selskab med fremmede Mænd og levede tilbagetrukken i Hjemmet, beskjæftiget med huslige Sysler. Den berømte attiske Statsmand Perikles sagde: »De Kvinder fortjene størst Lov, om hvem ingen fremmed Mand kan sige noget enten til Ros eller Dadel«. I Virkeligheden gjorde de attiske Kvinder sig kun lidet bemærkede, der lagdes ikke sønderlig Vægt paa deres Dannelse, og de maatte saaledes træde i Skygge for de ofte aandrige og dannede fremmede Kvinder, som i den senere Tid, da Sædeligheden var kommen stærkt i Forfald, spillede en saa stor Rolle i Athen som Hetærer (Veninder), og til hvis Gunst Statens ypperste Mænd bejlede.

Naar et Barn var født, blev det lagt for Faderens Fødder, og det stod da i hans Magt, om han vilde tage det op eller ikke; i sidste Tilfælde blev det udsat, men tog Faderen det op, forpligtede han sig derved til at opdrage det. Naar Barnet var fem Dage gammelt, blev det baaret om Arnen og derved stillet under Husgudernes Beskyttelse. Indtil det syvende Aar nød det en fri Opdragelse under Opsyn af en ældre Barnepige; men hermed ophørte Legetiden, og Barnet optoges i det attiske Borgersamfund. Drengen blev nu stillet under Opsyn af en Pædagog (Drengefører), almindelig en af Husets Slaver, der dog ikke havde noget med Undervisningen at gjøre, men kun førte Tilsyn med Drengens Opførsel i og udenfor Huset og skulde ledsage ham, naar han gik til og fra Skole. Opdragelsen var i Athen væsentlig en Privatsag, thi om der end paalaa Faderen en retslig Forpligtelse til at lade sin Søn undervise, stod det dog i hans Magt at bestemme Undervisningens Omfang. Lære-

Digitized by Google

anstalterne vare Privatforetagender, skjønt de i flere Henseender stode under Statens Tilsyn. Men det laa i Folkets Karakter, at Fædrene søgte at skaffe deres Sønner en saa grundig og omfattende Undervisning, som deres Stilling og Formue tillod. I de fattigere Klasser kunde det vanskelig blive til mere end de rent elementære Kundskaber og Færdigheder; men hvem der vilde gjælde for en dannet Mand, og det vilde enhver Athener gjerne, maatte gjennemgaa et videnskabeligt Kursus hos en Grammatist, et musikalsk hos en Kitharist og et gymnastisk hos en Pædotrib. Platon beskriver den sædvanlige Undervisningsgang i Athen paa følgende Maade: »Saasnart Drengen forstaar, hvad der siges til ham, søger Ammen, Moderen, Pædagogen og Faderen med al Iver at gjøre ham saa god som mulig, idet de ved ethvert Ord og enhver Handling vise ham, hvad der er ret og uret, skjønt og hæsligt, helligt og vanhelligt, i Nødsfald anvendes Trusler og Slag. Derpaa skikke de ham til Skole, mere for at lære Velanstændighed end for at lære Bogstaver og Strængespil. Naar Børnene her have lært Bogstaverne og forstaa Skrift, giver man dem paa deres Bænke gode Digteres Værker at læse, og nøder dem til at lære disse udenad paa Grund af deres forædlende Indhold, der vækker Lyst til det gode ved at opstille Oldtidens tapre Mænd som Forbilleder til Efterligning. Kitharisterne virke bl. a. især for at fremme Maadehold, paa det at Ungdommen ikke skal begaa noget slet; thi naar Drengene have lært at spille paa Kithar, saa lære de dem andre gode Digte, der kunne synges til Strengespil, og indpræge dem Takter og Harmonier, forat de i deres Ord og Tale maa blive taktfastere og mere harmoniske, thi hele Menneskets Liv trænger til denne Egenskab. Derpaa overgives Drengene til Pædotriberne, for at de, legemlig uddannede og styrkede,

Digitized by Google

desto bedre maa kunne vie sig til den ædle Aands Tjeneste, og ikke paa Grund af Legemets Svaghed skulle være uduelige og maatte staa tilbage i Krigen eller i andre Virksomheder. Alt dette gjøre nu fornemmelig de, der kunne det, d. e. de rige; thi deres Sønner komme tidligst til Skolerne og blive der længst. Naar Drengene ere voxede fra Lærernes Opsyn, tvinger Staten dem til at lære Lovene og at leve efter dem og ikke efter eget Godtbefindende. Thi ligesom Grammatisterne (saaledes kaldes de ofte strænge Elementarlærere) med Penselen trække Linier for dem, der ikke kunne skrive, og nøde dem til at skrive efter disse Linier, saaledes gjør Staten ogsaa, idet den foreskriver Love som Regel for Handlemaaden«.

Til nærmere Oplysning om den Undervisning, der meddeltes af Grammatister, kan endnu bemærkes, at Læseøvelserne dreves med megen Omhu, for at Børnene kunde komme til at læse med det rette Udtryk, medens de grammatiske Grundbegreber samtidig indprændtedes. Blandt de Digterværker, der benyttedes til Udenadslæsning, indtog Homers Iliade og Odysse den første Plads. Homer, sagde man, var hele Grækenlands Lærer, ham maatte man benytte ved Ledelsen og Styrelsen af alle menneskelige Anliggender, efter hans Forskrifter burde man indrette sit Liv, og Athens berømte Lystspildigter Aristofanes vilde hellere, at Folk skulde være ubekjendte med Solons Love, der jo dog let kunde give Anledning til Retstrætter, end med Homer. Platon siger: »Digterne ere ligesom Fædre og Førere til Visdom, hvormeget mere da den første og berømteste af alle Digtere«. I Homers Digte fandtes den bedste Grundvold, hvorpaa Ungdommens religiøse, sædelige og historiske Dannelse kunde bygges. Ofte brugtes ogsaa Samlinger af udvalgte Stykker (Anthologier) af de be-

Digitized by Google

kjendteste Digtere, der da omhyggelig maatte læres udenad. Navnlig benyttedes Æsops Fabler meget ved den første Undervisning, og det gjaldt som Tegn paa grov Uvidenhed at være ubekjendt med disse. Det blev overhovedet anset for den smukkeste Prydelse for Talen, naar man kunde indflette passende Stykker af Fædrelandets Digtere i den; derfor skulde de unge itide lære saadanne Stykker udenad, forat kunne benytte dem paa rette Sted, naar Tiden kom, at de som Talere eller Filosofer vilde optræde for Folket. Da Sædeligheden i Athen begyndte at komme i Forfald, og man mere lagde an paa at tale smukt end at handle smukt, viste Omslaget sig ogsaa deri, at man forkastede de gamle alvorligere Digtere og holdt sig til dem, der sang i den Tone, som da var den herskende. Navnlig kom Tragediedigteren Evripides stærkt i Mode, saa at, da en stor Mængde attiske Borgere vare blevne fangne i det ulykkelige Tog mod Syrakus (413) under den peloponesiske Krig og vare blevne gjorte til Trælle, skaffede de sig Lettelse i deres sørgelige Stilling ved at foresige deres Herrer Stykker af Evripides, som de kunde udenad, og mange bleve Lærere paa Sicilien, saa det blev et Ordsprog, naar man talte om nogen, der havde været med paa hint Tog, og man ikke vidste, om han var levende eller død: »Enten er han død, eller ogsaa er han Skolemester«. Dette Træk tjener til at vise, at selv Almuen i Athen var i Besiddelse af en højere Dannelse end den, der ellers var almindelig i de græske Stæder.

Med det 18de Aar var Drengealderen forbi; i de følgende to Aar, den egentlige Ynglingsalder, fortsattes navnlig de gymnastiske Øvelser efter en større Maalestok, og de unge Mænd vænnedes til at tjene Staten og lyde dens Love ved at gjøre Grændsevagt. I det 20de Aar indskreves de i Borgerlisterne som myndige, stemme-

Digitized by Google

berettigede Borgere, efter højtidelig at have aflagt Vaabeneden i Athenes Tempel, hvorved de forpligtede sig til at kjæmpe for Fædrelandets Helligdomme og Love, at lyde Øvrigheden og at ære den fædrene Gudstjeneste.

5. Fortsættelse. Den græske Sædeligheds Forfald. Sofisterne.

Ved Perserkrigene (500—479 f.Chr.) havde den attiske Stat opnaaet en Magt og Rigdom som aldrig før. I Slagene ved Marathon og Salamis, ved Platææ og Mykale havde den græske Opdragelse staaet sin Prøve, og Udfaldet var glimrende. Kunst og Poesi stod i sin skjønneste Blomstring, og det attiske Folk nød sin Lykke i fulde Drag. Den udmærkede Taler og Statsmand Perikles fremstillede i sin Person alle de skjønne og ædle Egenskaber, der vare ejendommelige for den græske Aand, og som have gjort Athen til den rent menneskelige Dannelses Hovedstad i Oldtiden. Men der hører stærke Skuldre til at bære gode Dage. Sparta havde længe misundt Athen den Overvægt, Perserkrigene havde givet denne Stad. I Aaret 431 udbrød den fordærvelige peloponesiske Krig, der delte hele Grækenland i to Lejre, som med uforsonligt Had søgte at tilintetgjøre hinanden. Da Perikles døde (429) vare Athens gode Dage tilende, et tøjlesløst Pøbelherredømme afløste nu den tidligere lovbundne Folkefrihed, paa samme Tid som Agtelsen for Fædrenes Tro og Sædelighed rokkedes i sine Grundvolde. Iveren for Fædrelandets Vel og det almindelige Bedste afløstes af en ærgjerrig Egennytte. Nydelsessyge og Forfængelighed gik Haand i Haand, og Familielivet opløstes, idet Hetærevæsenet og den afskyelige Drengeelskov, der dog oprindelig skal have haft et vist opdragende Øjemærke, greb mere og mere om sig. Børnene fik at høre, at det kun var en menneskelig Vedtægt, at de skulde

Digitized by Google

ære deres Forældre, men at de havde Ret til med Foragt at se ned paa dem, naar Forældrene ikke havde naaet samme Grad af Dannelse som de selv. Alt dette maatte naturligvis ogsaa øve sin Indflydelse paa Opdragelsen. De strenge gymnastiske Øvelser kom i Forfald, de smagte ikke mere den forfinede Slægt; derimod blev Ungdommen greben af en stærk Lidenskab for Heste og Hunde. Den musikalske Dannelse blev heller ikke holdt i den Agt som tidligere, de ældre simple og mandige Melodier maatte vige for ny blødagtige og lidenskabelige. I det literære Kursus optoges derimod ny Læregjenstande, saasom Mathematik, Historie, Geografi og Filosofi. Men fremfor alt blev det dog Opdragelsens Formaal at danne Talere, Folk der med forbavsende Tungefærdighed kunde tale for og imod enhver Ting og med lige Lethed gjøre sort til hvidt og hvidt til sort. Dannelsen blev overvejende formel, alt var beregnet paa at give et Skin af alsidig Lærdom, der kunde forbavse Mængden. Sofisten Gorgias pralede af, at han paa staaende Fod kunde holde Tale over hvad det skulde være; og Hippias fra Elis roste sig af, at der intet gaves, hverken i de fri eller ufri Kunster, som han ikke forstod sig paa: han var Skrædder, Skomager, Guldsmed, Filosof, kort sagt alt, hvad man vilde nævne, i een Person. Om Hjærtets Dannelse var der ikke længere Tale, Opdragelsen gik kun ud paa at udvikle Hukommelsen, Opfattelsesevnen og Talegaverne. Og denne Dannelse søgte man ikke for derved at blive et bedre Menneske eller for dermed at gavne Fædrelandet, men for at erhverve sig selv Rigdom og Anseelse eller politisk Indflydelse. Nu begyndte man at kritisere de gamle Digtere, hvis Udsagn Fædrene havde agtet som Trosartikler, og — Sokrates viste Sporet an i denne kritiske Retning. Dialektik (Kunsten at sønderlemme Ord og Begreber for paa den Maade at

Digitized by Google

adskille det sande fra det falske) og Rhetorik (Veltalenhedslære) kom til at spille den største Rolle i Ungdommens Dannelse, samtidig med at den dialogiske (kateketiske) Methode blev almindelig i Undervisningen. Nu blev Tingstedet, hvor Retstrætter forhandledes, anset for den bedste Skole for Ungdommen, medens det tidligere ansaas for usømmeligt, at Drenge kom paa slige Steder.

Repræsentanterne for den Tids Undervisningspraxis vare Sofisterne (Visdomslærere), som de selv kaldte sig, Mænd, der lydeligt forkyndte om sig selv, at de forstod sig paa den Kunst at gjøre Folk til fortræffelige Mennesker, eller til Talere eller til Videnskabsmænd i hvilkensomhelst Retning, alt som det forlangtes, naar man kun havde Raad til at betale den Pris, de selv satte paa deres Undervisning, og den var ikke ringe. Protagoras, der anmeldte sig som Lærer i Dyd, tog saaledes 100 Miner (omtr. 3000 Daler) for at gjøre en Discipel fuldt færdig i denne Videnskab. Platon, der rigtignok ingen Ven var af Sofisterne, karakteriserer deres Virksomhed i Modsætning til den ældre Tid paa følgende Maade: »I gamle Dage forlangte Ingen Penge i Betaling for sin Undervisning, ligesaalidt som at lade sig høre for Alverden med sin Visdom; thi Forholdet mellem Læreren og hans Discipel betragtedes ikke som en Forretningsforbindelse, men som et sædeligt, paa Agtelse grundet, Venskabsforhold, saa at Lærerens Fortjeneste ikke skulde opvejes med Penge, men med en Taknemmelighed af lignende Art som den, der vises imod Forældre og imod Guderne. Men Sofisterne bød sig til for enhver Hellener, der vilde lære, og fastsatte en Betaling derfor. Sofisten er altsaa først en Jæger, der for Pengenes Skyld gaar paa Jagt efter Ynglinger, nemlig efter de rige. Men dernæst antager han ogsaa

Digitized by Google

andre Skikkelser. Han er en Grosserer og derefter ogsaa en Smaahandler med aandelige Varer; derhos en, der sælger egne Opdagelser, en Kæmper med Taler, kun alt for vel dreven i den Kunst at stride med Ord, og endelig en, der befrier Sjælen fra de Meninger, der ere til Hinder for Videnskaben«. — Medens den legemlige Gymnastik nu forsømtes, blev der dreven en Aandsgymnastik i Sofisternes Skoler, der ikke kan have været uden fordærvelig Indflydelse paa Sædeligheden. Thi det gjaldt her ikke om at finde Sandheden, men om at finde Grunde, der kunde bringe Modstanderen til Tavshed, ligemeget om disse Grunde vare rigtige eller ej. Men herved maatte Ungdommens Agtelse for Sandhedens absolute Betydning nødvendig nedbrydes, og Slusen aabnedes for alle Egennyttens og Ærgjerrighedens onde Lidenskaber.

6. Sokrates.

Oraklet i Delfi kaldte Sokrates »den viseste Græker«, og Eftertiden har underskrevet denne Dom. Denne Mand fremstillede paa den ene Side den græske Aandsdannelse i dens ædleste Skikkelse, paa den anden Side viste han ud over den sædvanlige græske, æsthetiske Livsbetragtning, idet han lagde Hovedvægten paa den Guddomsstemme, der taler i Menneskets Bryst, som den rette Lov for dets Handlemaade; han søgte at hævde det moralsk-gode som det højeste Begreb, medens Grækerne hidtil havde lagt mest Vægt paa det skjønne; men tillige førte han sine Landsmænd ind paa en Reflexionens Vej, der er Alderdommens Mærke, og som stod i Modsætning til deres tidligere umiddelbare Leven i og for Skjønhedsidealet. I Skolens Historie er hans Navn især mærkeligt derved, at han er den egentlige Fader til den kateketiske Methode i Undervisningen.

Digitized by Google

Sokrates var født (469 f. Chr.) i Athen. Hans Fader var Billedhugger, hans Moder Jordemoder. I sin Ungdom modtog han en grundig videnskabelig Dannelse, forresten skal han have givet sig af med Faderens Kunst. I den peloponesiske Krig gjorde han tre Felttog med og overgik enhver anden i den Udholdenhed, hvormed han taalte alle Anstrængelser og Afsavn. Forøvrigt tilbragte han hele sit Liv i sin Fødeby Athen, hvor han gik omkring paa Torvet, i Gymnasierne og i Værkstederne og indlod sig i Samtaler med Folk, tilsyneladende om ganske dagligdags Ting; men ved sine Spørgsmaal forstod han at lede Samtalen saaledes, at den snart kom til at dreje sig om de vigtigste aandelige Emner. Han sagde, at han af sin Moder havde lært den Kunst at hjælpe andres Tanker til Verden. I dette Øjemærke betjente han sig ofte af den ironiske Taleform. Han lod nemlig, som om han intet forstod af Sagen og derfor gjerne ønskede Forklaring. Naar nu nogen i Tillid til sin egen Indsigt begyndte at udkramme sin Visdom, eller at fremsætte noget, som han antog for uimodsigelig Sandhed, forstod Sokrates ved Spørgsmaal, der tilsyneladende lød hel enfoldigt, at indvikle vedkommende saaledes i Selvmodsigelser, at han tilsidst maatte tilstaa, at han intet forstod af det, som han forhen antog at forstaa, eller at det, han havde anset for afgjort, maatte sættes som tvivlsomt. Og netop til dette Punkt var det, Sokrates vilde bringe dem, han talte med, idet han mente, at det at være sig bevidst, at man intet ret vidste om en Sag, var det første Skridt til at naa den sande Viden om samme. Saalænge derimod et Menneske indbildte sig, at han vidste tilstrækkeligt, bekymrede han sig ikke om at faa nogen dybere Indsigt. Alt i den sokratiske Undervisning gik ud paa at vække Reflexion — en Paavisning af de Gran af Sandhed, der findes i det, som almindelig anses for

Digitized by Google

falskt, og en Udsondring af de traditionelle Vildfarelser i det, som almindelig anses for sandt —, og derved vilde han lede Menneskene til en sand Selverkjendelse; thi kun den, der er paa det rene med sit eget Væsen, kan vinde en sand Erkjendelse af andre Ting, og paa Erkjendelsen lagde Sokrates hele Vægten, saa at han betragtede det at erkjende, hvad det gode er, som enstydigt med at udføre det; uden Indsigt i Dyden, mente han, at ingen kunde udøve den. Hos en Lærer fordrede Sokrates især det rette Greb paa at omgaas Ungdommen og den aandelige Overvægt og Modenhed, som hører til for aandeligt at lede andre. Kundskaber lagde han mindre Vægt paa hos Læreren end paa Kjærlighed til hans Kald og Evne til ved velanlagte Spørgsmaal at lokke ud af Menneskets Indre, hvad der bor derinde. Sokrates gik nemlig ud fra, at Mennesket har den væsentlige Sandhed i sit eget Indre, det gjælder kun om at blive sig den bevidst. Lærerens Gjerning skulde altsaa især gaa ud paa at bringe Lærlingen til aandelig Selvvirksomhed, og forøvrigt skulde han ved sit eget Liv give Disciplen den praktiske Anvisning til en dydig Vandel.

Paa denne Maade virkede Sokrates selv som Lærer. Han lagde ikke an paa udenfra at meddele sine Disciple noget, som de ikke forud vidste, men paa at lære dem at tilegne sig, hvad de alt besad, uden selv at vide det. Hans Opgave var altsaa at danne selvbevidste Mennesker, og at udvikle Karakterer, der med klar Indsigt i det godes sande Væsen til enhver Tid bestræbte sig for at udøve det, fordi de erkjendte, at de derved fuldkommede deres egen Bestemmelse og Guddommens Vilje. Hans Samtaler drejede sig hyppig om religiøse Emner, thi han havde en dyb Ærefrygt for det guddommelige; han mente nemlig, at Guderne alene have den fulde

Digitized by Google

Erkjendelse af Sandheden, Menneskets højeste Visdom bestaar i at vide, at han ikke besidder denne, men kun kan modtage den ved det guddommeliges Aabenbarelse i hans eget Bryst. Skjønt Sokrates ikke satte sig i nogen Modsætning til den almindelige Gudsdyrkelse, delte han dog ikke Folkets Tro paa de mange Guder og de Sagn, der fortaltes om disse, men talte tit om, at han havde en Gud (en Dæmon), der talte til ham i hans Hjærte og Samvittighed, og aabenbarede ham, hvad han skulde gjøre.

Ved den store Kjærlighed og Omhu, Sokrates viste for sine Disciple, og sin aandelige Overlegenhed vandt han en overordentlig Indflydelse paa dem, der sluttede sig til ham. Da han havde arvet en lille Formue efter sin Fader og levede meget tarvelig, behøvede han ikke at tage noget for sin Undervisning, hvorved han dannede en Modsætning til Sofisterne, og kunde efter sin Tilbøjelighed opofre hele sin Tid for andre. Ved den humoristiske Maade, han havde at meddele sin Undervisning paa, gjorde han sine Samtaler saa tiltrækkende, at selv saadanne, som ikke stemmede med ham i hans Livsbetragtning, følte sig hendragne til ham som af en uimodstaaelig Magt (f. Ex. Alkibiades), medens paa den anden Side hans fri og hensynsløse Udtryksmaade om de demokratiske Folkeledere og den Gave, han besad til at blotte den selvbehagelige Indbildskhed, vakte ham bitre Fjender blandt dem, der følte sig trufne af Sandhedens Braad i hans ironiske Tale. Disse anklagede ham, da han var 70 Aar gammel, for at lære andre Guder, end Staten antog, og at fordærve Ungdommen. Skjønt nu Sokrates, uden at blive gjendreven med overbevisende Kjendsgjerninger, for Retten forelagde sine Anklagere det Spørgsmaal, om de da kunde nævne nogen, der ved Omgang med ham fra at være en Ærer af Guderne var

Digitized by Google

bleven en Foragter af dem, eller fra at være besindig og vis var bleven kaad og ryggesløs, eller fra at være en god Husholder var bleven en Ødeland, eller fra at være en Ven af Anstrængelse og Arbejde var bleven blødagtig eller en Træl af slette Tilbøjeligheder; saa blev han dog dømt til at tømme Giftbægeret, hvilket han ogsaa med al Frimodighed gjorde (399 f. Chr.), idet han trøstede sine bedrøvede Venner med, at dette ikke skete tilfældigt men efter en frelsende Guddoms Styrelse, der vilde befri ham fra Livets Nød og Alderdommens Møje.

7. Platon.

Den Indflydelse, Sokrates havde udøvet, ophørte ikke med hans Død, thi en Skare Disciple søgte at optage og fortsætte hans Gjerning; men de kom i deres Tænkning over Menneskets Livsopgave eller over Spørgsmaalet, hvori Dyd og Lyksalighed bestaar, ofte til højst forskjellige Resultater. Nogle, som Aristippos, Stifter af den kyrenaiske Skole, satte Øjeblikkets Nydelse som Livets Maal; andre, som Antisthenes, Stifter af den kyniske Skole, satte Dyden i et frivilligt Afkald paa de fleste af de sædvanlige Livsfornødenheder. Den første betragtede Undervisning og Opdragelse som et Middel til at nyde Livet i fuldere Maal, den sidste vilde indskrænke Opdragelsen til en Hærdelse af Legemet, der satte det istand til at taale Afsavn. Blandt Sokrates's Disciple er dog Platon den mærkeligste. Han var født, samme Aar Perikles døde (429), af fornem Slægt. Navnet Platon fik han af sin høje og brede Pande. Efter at have nydt en udmærket videnskabelig Fordannelse, omgikkes han i otte Aar med Sokrates. Efter dennes Død begav han sig paa Rejser. I sit 40de Aar vendte han tilbage til Athen, og samlede nu i »Akademiet« en Kreds af lærelystne Ynglinger om sig, som han underviste, og

Digitized by Google

som hang ved ham med begejstret Kjærlighed. Paa denne Maade — altid sysselsat med filosofiske Samtaler og Granskninger — tilbragte han den anden Halvdel af sit Liv og hensov stille, som han havde levet, paa sin 81de Fødselsdag (348 f. Chr.).

Platon udviklede de af hans Læremester Sokrates lejlighedsvis udtalte Tanker i Forbindelse med egne Granskninger til et filosofisk System. Sine Grundsætninger om, hvorledes Opdragelsen burde være indrettet, har han især fremstillet i sine Værker »om Staten« og »om Lovene«. Han betragtede nemlig alt, hvad der vedkom Opdragelsen, som den vigtigste Statsopgave. I Statssamfundet alene kunde, efter hans Anskuelse, det godes Begreb (»Dyden«) naa sin Fuldendelse og Virkeliggjørelse, derfor maatte den enkeltes Frihed og Selvbestemmelse træde tilbage for Statens eller det almene Vels Fordringer. Selv Ægteskabet vilde Platon gjøre fuldkommen afhængigt af Staten, og Familielivet vilde han aldeles ophæve (Koner og Børn skulde være fælles). Det kunde, efter hans Mening, ikke overlades Forældrene at indrette deres Børns Opdragelse, som de fandt for godt, men Staten skulde, fra Børnenes spæde Alder af, træde til som Opdrager. Er den enkelte nemlig i legemlig og aandelig Henseende veldannet, siger Platon, saa vil ogsaa hele Staten være det, og da en saadan Dannelse er en Virkning af Opdragelsen, bliver Børnenes Pleje og Udvikling fra deres tidligste Barndom af den vigtigste Opgave. Thi Mennesket er vel af Naturen en tam Skabning, og faar det en god Opdragelse, bliver det den bedste af alle Skabninger, den, der kommer det guddommelige nærmest; men det kan ogsaa, naar Opdragelsen forsømmes, blive det vildeste og skadeligste af alle levende Væsener, og jo højere naturlige Evner et Menneske har, desto mere ondt vil han kunne anrette.

Digitized by Google

Den første Opdragelse skulde ske ved Leg, hvorved man lettest blev opmærksom paa Børnenes naturlige Anlæg, der betingede Opdragelsens senere Retning. Overhovedet skulde man søge at vække deres fri Lyst til at lære noget, og dette skete bedst ved Leg. Men man skulde bibeholde de samme Lege uforandret, forat vænne dem til en lovmæssig Orden og ikke give dem Smag for den Nyhedssyge, der forkaster det gamle og altid søger Forandring. Saaledes skulde man allerede ved Legene søge at uddanne Karakteren hos Barnet. Den første musiske Undervisning skulde bestaa i Fortællinger og Æventyr; her skulde man dog vogte sig for at fortælle Børnene noget, hvoraf de kunde faa den Mening, at Guderne vare Aarsag til det onde, eller at det gik slette Mennesker godt. Man maatte ikke indgyde dem Frygt for Døden ved at foresynge dem skrækkelige Beskrivelser af Underverdenen, at de ikke senere skulde blive fejge; heller ikke maatte man fortælle dem, at Guderne viste sig i forskjellige Skikkelser, forat de ikke skulde anse dem for Troldmænd; men holde sig til, at Guddommens Væsen er det uforanderligste af alt. Naar Digterne fortalte andet, skulde man forbigaa det, og ikke lade Børnene høre det. I sædelig Henseende var det især af Vigtighed, at de kom til at føle og bøje sig for Opdragerens Myndighed, der skulde hvile paa hans sædelige og aandelige Overlegenhed. Ved at vække Undseelses- og Æresfølelsen skulde han lede dem til at gjøre det rette, kun hvor der vistes trodsig Gjenstridighed burde han anvende legemlige Tugtelser. Man skulde ligesaalidt forkjele Børnene, som ved beskjæmmende Straffe afstumpe deres Æresfølelse.

Naar Opdragelsen paa denne Maade var forberedt, skulde Barnet fra sit syvende Aar modtage en videregaaende Undervisning i offentlige Skoler, af Lærere, der

Digitized by Google

ansattes og lønnedes af Staten. Intet Barn kunde unddrages fra denne Statsskolegang. Omfanget af det Kursus, Drengen skulde gjennemgaa, beroede paa hans naturlige Anlæg, der overhovedet skulde bestemme hans senere Stilling i Samfundet. Undervisningen skulde bestaa i Gymnastik og Musik i dette Ords videste Betydning, hvorved en modig og besindig Aand skulde udvikles. Lagde man en ensidig Vægt paa den ene eller den anden af disse tvende Sider af Undervisningen, saa vilde man enten frembringe Mod uden Aand og Besindighed, eller blødagtig Aandelighed uden Kraft. Det gjaldt derfor om at holde disse tvende Bestanddele af Undervisningen i den rette Ligevægt.

Gymnastikken skulde begynde tidlig og ikke blot have til Hensigt at øve og danne Legemet, men ogsaa at udvikle en kraftig Sjæl. Den skulde bestaa i de sædvanlige græske Legemsøvelser, navnlig Brydning, Dands, krigeriske Øvelser og Bevægelser (Taktik) og Jagt. Ved den gymnastiske Undervisning skulde man dog altid gaa ud fra, at hverken Skjønhed eller Styrke eller Hurtighed, ja end ikke Sundheden selv, i og for sig gav Livet dets rette Betydning, men en Tilstand, der laa i Midten, lige langt borte fra alle Yderligheder. Naar man i Undervisningen gik ud fra dette Synspunkt, mente Platon, at den gymnastiske Dannelse vilde frembringe Mod, ædel Holdning, Karakterfasthed, og bevare imod Ubesindighed og give Styrke til at modstaa og overvinde Begjærlighederne, og saaledes fremme den sædelige Udvikling til Lighed med det guddommelige Væsen. — Hvad den aandelige Undervisning angik, lagde Platon Vægt paa, at det ikke saa meget kom an paa at vide meget, som paa at besidde Klarhed og levende Anskuelse af det, man vidste. Det gjaldt om at lære de unge at benytte deres Tid vel. Den, der havde høje Evner, skulde ved Under-

Digitized by Google

visning i Musik, Mathematik, Astronomi og Filosofi føres til et højt videnskabeligt Dannelsestrin, men den, der kun havde maadelige Evner, skulde man ikke arbejde paa at fylde med noget, som han dog ikke kunde magte; han vilde kun derved blive slettere, end om man strax havde søgt at danne ham til den Stilling i Samfundet, hans aandelige Evner anviste ham. Det var nemlig Platons Statsideal, at alle Borgere efter deres aandelige Evner skulde henvises til en af tre Klasser, enten som Videnskabsmænd (Filosofer), eller som Krigere eller som Haandværkere og Agerdyrkere. Den første Klasse skulde alene raade for Statens Styrelse, fordi den alene havde den fuldkomne Erkjendelse af Dydens Væsen; ligesom Sokrates mente Platon nemlig, at man uden at erkjende, hvad det gode var, ikke kunde udføre det. Til disse tre Borgerklasser svarer i Platons Ethik (Sædelære) de tre Hoveddyder: Visdom, Tapperhed og Maadehold, medens den fjerde Hoveddyd, Retfærdighed, der er alle Dyders Harmoni, skulde være det Bindeled, der forenede alle Statens Borgere til eet Samfund. Kun de tvende første Klasser skulde have den højere Dannelse, og skulde uden egen Ejendom leve af den tredie Klasses og Slavernes Arbejde.

Det er kjendeligt, at Platons Stats- og Opdragelsessystem var dannet efter Spartas Mønster, men hans Theorier lod sig ikke gjennemføre i Virkeligheden. Ved Siden ad mange rigtige og dybe Tanker indeholder hans Opdragelseslære Ting, der ubetinget maa bortstøde os derfra. Den Omstændighed, at en saa dyb Tænker som Platon kunde betragte det som et Fremskridt mod Fuldkommenhed, at Børnene fra deres tidligste Alder fratoges Mødrene for at overgives til fremmede for at opdrages, afgiver et Vidnesbyrd om, hvor lavt det græske Familieliv paa hans Tid i Almindelighed har staaet.

Digitized by Google

8. Aristoteles.

Medens Platon beskjæftigede sig med Ideerne, vendte hans Discipel Aristoteles (født 384 f. Chr. i Stagira, en græsk Koloni i Thracien) sig til de reale Videnskaber. Platon betragtede Ideerne som existerende forud for den legemlige Natur, Aristoteles derimod sagde, at Legemet var forud for Aanden, og han søgte ved at granske Naturen at finde Aanden, der aabenbarer sig i den. Han var Oldtidens største lærde; thi i alle Videnskaber, men især i Naturhistorie, Historie og Statsvidenskab, havde han tilegnet sig alt, hvad hans Samtid vidste, og ved sine egne Granskninger førte han Videnskaben et godt Skridt fremad. Efterat han i 20 Aar havde været Platons Tilhører i Akademiet, blev han af Kong Filip i Makedonien kaldet til Lærer for dennes Søn Alexander. Dette Hverv skilte han sig ved til Filips særdeles Tilfredshed. Senere optraadte han som Lærer i Lykeion ved Athen. Hans Discipel Alexander mindedes ham paa sine Erobringstog i Asien og sendte ham derfra alleslags Naturgjenstande, Planter og Dyr, der satte ham istand til at fortsætte sine naturhistoriske Studier. Tilsidst blev han anklaget for Gudsforagt; og da han, som han sagde, ikke vilde give Anledning til, at Athenerne anden Gang skulde forsynde sig mod Filosofien, flygtede han til Chalkis paa Evbøa, hvor han døde i sit 63de Aar (322).

Ligesom Platon har Aristoteles ogsaa gjort Opdragelsen til Gjenstand for filosofisk Betragtning; men han adskiller sig fra sin Lærer derved, at han indrømmer den enkelte langt større Selvbestemmelse, og ikke lader Hensynet til Staten være det eneraadende, skjønt han ogsaa betragter Ungdommens Dannelse som et Statsanliggende, der skulde fremmes ved offentlige Læreanstalter. Det gjælder for Aristoteles især om at udvikle den enkelte til en fri, sædelig Personlighed, og han be-

Digitized by Google

tragter en almindelig Dannelse som Middel hertil. Den, der er fuldkommen som Menneske, vil ogsaa være fuldkommen som Borger i Staten, siger han. Men den rette Opdragelse bestaar deri, at man vænner Mennesket fra Ungdommen af til at føle Glæde eller Bedrøvelse efter Fornuftens Forskrifter, og i det hele, at den lavere Del af Sjælen (Følelsen) aldeles beherskes af den højere (Fornuften). Ved Siden herad lagde han ogsaa stor Vægt paa Natursiden af det menneskelige Væsen, og ansaa Opmærksomhed for, hvad der i legemlig Henseende var gavnligt eller skadeligt for en væsentlig Betingelse for det aandeliges rette Udvikling. En sund og dannet (fornuftig) Sjæl i et sundt og veløvet Legeme, var en Hovedgrundsætning i hans Opdragelseslære. Maadehold betragtede han som den højeste Dyd, som Følge deraf skulde det være Opdragelsens Formaal at udvikle denne Dyd. Han fremhævede Historiens dannende Betydning for Aanden, navnlig som Middel til Erhvervelse af Menneskekundskab, medens han derimod ikke satte Mathematikken saa højt, fordi den intet Hensyn tager til det gode eller slette; forresten mente han, at det var lettere for Ungdommen at erhverve sig Indsigt i den sidste Videnskab, eftersom den ingen Livserfaring kræver. Ligesom han selv omfattede hele sin Tids Videnskab, saaledes tilsigtede han en alsidig gymnastisk, musikalsk og videnskabelig Dannelse, hvortil han ogsaa føjede Øvelse i Grafik eller Tegnekunsten som en behagelig Beskjæftigelse og et Middel til rigtig Bedømmelse af Kunstværker. Men ved Siden ad disse forskjellige Dannelseselementer, lagde han betydelig Vægt paa Ungdommens Opdragelse til Sædelighed. Han fremhævede Forskjellen mellem det, der læres ved Vane, og det, som kræver selvstændig forstandsmæssig Tilegnelse. Meget lærer Mennesket af hvad det hører eller ser af andre; det

Digitized by Google

gjælder derfor om nøje at vogte Ungdommen for slet Selskab, navnlig for Omgang med Slaver. Skuespil og religiøse Fester, der vare forbundne med Usædelighed, burde ingen bivaane, før Fornuften med den voxne Alder og ved en forudgaaende god Opdragelse havde faaet saa stor en Overvægt over de umiddelbare Følelser, at sligt ingen fordærvelig Indflydelse kunde have paa ham. Ligesom Pythagoras fremhævede Aristoteles det forædlende for Ungdommen, der ligger i Venskabsforbindelser, derimod var han en Hader af den ejendommelig græske Drengeelskov, som Platon endnu billigede.

Skjønt Aristoteles maaske ikke besad saa stor Genialitet som Platon, overgik han dog denne i Skarpsindighed, ligesom han ogsaa har større Betydning i Opdragelsens Historie derved, at han mere end hin tog Sigte paa, hvad der praktisk lod sig gjennemføre, idet han gik ud fra de virkelige Forhold. Som den, der omfattede hele Oldtidens Videnskab og har nedlagt en stor Del af den i sine Skrifter, blev han i særegen Grad Middelalderens Lærer.

9. Grækernes Alderdomsliv.

Aristoteles var den sidste af Grækenlands store Tænkere; hans Discipel Alexander fuldendte Tilintetgjørelsen af Grækernes Frihed og Selvstændighed, som Faderen Filip havde begyndt, og Folket havde ikke Kraft og Enighed til mere at vinde den tilbage. Den følgende Tid er Folkets Alderdomsliv; det manglede Kraft til ny Stordaad i Aandens som i Haandens Verden og levede aandelig talt af Fortidens Herlighed. Dannelsen blev bestandig mere en blot Forstandsudvikling, og Videnskaberne et Middel til at tjene Penge. I Religionen bevaredes vel de gamle Former, men Troen paa Mytherne var borte, og Sædeligheden forfaldt bestandig mere. Og

Digitized by Google

dog var Athen endnu længe Kunstens og Videnskabens Arnested. Ved Alexanders uhyre Erobringer i Asien havde græsk Sprog, græske Sæder og græsk Dannelse faaet en langt større Udbredelse end nogensinde tilforn. De overvundne Grækere bleve Romernes Læremestere. Store Bibliotheker grundedes i Pergamum og Alexandria. Det højere Undervisningsvæsen ordnedes efter faste Regler, og Undervisningsstoffet udvidedes. De syv fri Videnskaber, 1. Grammatik, 2. Rhetorik, 3. Dialektik, 4. Arithmetik, 5. Musik, 6. Geometri og 7. Astronomi, maatte nu tilegnes af enhver, der vilde gjøre Fordring paa at besidde højere Dannelse. Men som Undervisningsstoffet udvidedes, blev det ogsaa vanskeligere for de fattige Klasser blandt Folket at faa Del i Dannelsen, og Skilsmissen mellem dannede og udannede blev meget større end tilforn.

Under den Opløsningstilstand, som indtraadte i alle politiske og sædelige Forhold, søgte nogle at redde sig af det almindelige Skibbrud ved med Zenon og den stoiske Skole at skikke sig i det uundgaaelige med kold Resignation og trøste sig med, at hvad der ikke beror paa mig, heller ikke bør forstyrre min Sindsro; medens mange flere med Epikuræerne stræbte at afvinde det flygtige Liv en saa stor Sum af Lyst og Nydelse som muligt, idet man anbefalede videnskabelig Erkjendelse, især Kjendskab til Naturen, som et godt Middel mod unødvendig Frygt, og forresten slog sig til Ro med, at saalænge jeg er til, er Døden ikke, og naar Døden er, er jeg ikke. Men da Epikuræerne erklærede Blufærdighed, som de gamle havde anset for den vigtigste Kilde til Dyden, for en tom Indbildning, og barnlig Kjærlighed for Daarskab, er det let at indse, hvorledes den Opdragelse maatte blive, som grundedes paa saadanne Principer. Endelig fuldendte Skeptikerne (Tviv-

Digitized by Google

lerne) Tilintetgjørelsens Værk ved at erklære det for den rette Visdom, at man erkjendte, at det er umuligt at afgjøre, om noget er sandt eller ikke sandt. Herved nedbrydes nemlig Skillevægen mellem Sandhed og Løgn, mellem godt og ondt, og det eneste, der vil kunne afgjøres, er, om noget er hensigtsmæssigt og nyttigt til Opnaaelse af et endeligt Formaal eller ikke. Kun saadanne Kunster og Videnskaber skulde man derfor efter Skeptikernes Mening beskjæftige sig med, som havde en praktisk Anvendelighed (f. Ex. Lægevidenskaben), alt andet var til ingen Nytte.

Saaledes havde det hedenske Grækenland afløbet sin Bane. De lyse Skjønhedsidealer vare blegnede; Sokrates havde søgt at indpode ny Livskræfter i den gamle Stamme, men uden at det var lykkedes, og man var, med Opgivelse af Poesiens Herlighed, endt ved den prosaiske Virkelighed, eller netop ved det Punkt, hvorpaa det Folk stod, som i mange Henseender søgte at tage Arv efter Grækerne, nemlig Romerne.

Romerne.

1. Almindelig Karakteristik. Opdragelsen i den ældre Tid.

Romerne havde oprindelig ikke nogen ejendommelig Folkelighed, men var et Forbund mellem Individer, der tilhørte forskjellige Nationaliteter, og hvis Formaal det var at hævde deres egen Uafhængighed og udvide deres Magt paa andre Folks Bekostning ved Undertrykkelse af dem. De vigtigste Bestanddele, hvoraf Folket dannedes, afgaves dels af Latinerne og Sabinerne, udannede men kraftige og krigeriske Folk med fremherskende demokratisk Forfatning, dels af Etruskerne, et Folk med et stærkt religiøst Anlæg og med en tidlig udviklet

Digitized by Google

Kultur og en forholdsvis høj Dannelse, der dog paa ægyptisk Vis væsentlig var indskrænket til den herskende Præstestamme; hos hvem Familiefølelsen var stærkt udviklet, hvor Forfædrene ansaas for Skytsguder og Forældrene betragtedes med dyb Ærefrygt af Børnene, paa hvis Opdragelse der blev anvendt megen Omhu. Udaf disse forskjellige Bestanddele og paavirket af de ejendommelige historiske Forhold, udviklede den romerske Folkekarakter sig, saaledes som den i sin bestemt udprægede Skikkelse møder os i Fristatens bedste Tider. Paa den ene Side Daadskraft, Tapperhed, ubøjeligt Mod og Udholdenhed — »kun som Sejrherre maatte Rom slutte Fred« — derhos Fædrelandskjærlighed, en udviklet Retsfølelse og samvittighedsfuld Opfyldelse af indgangne Forpligtelser, selv overfor Fjender. Paa den anden Side en umaadelig Herskesyge og en hjærteløs Haardhed. Betegnende fortalte Sagnet, at Statens Stifter Romulus var opammet af en Ulvinde, thi paa Rov og Undertrykkelse af andre Folk var den romerske Stat grundet, og som Romerne oprindelig ikke havde nogen egen Nationalitet, saaledes havde de heller ikke nogen Agtelse for andre Folks. Vel søgte Numa, Roms anden Konge, at formilde Folkets Sæder ved at bibringe det Sands for Landbrug og andre Fredens Kunster, samt ved Ordning af Religionsvæsenet og ved forskjellige gode Love og Foranstaltninger, men skjønt hans Regjering ikke blev uden Frugt, lykkedes det ham dog ikke at frembringe nogen varig Forandring i Folkekarakteren. — En praktisk Forstandighed, der tog Sigte paa det nyttige og hensigtsmæssige, navnlig hvad der tjente til at udvide Roms Magt og Verdensherredømme, var betegnende for dette Folk. For Dyden havde Romerne intet andet Navn end Tapperhed (virtus). At kaldes en alvorlig, standhaftig og tapper Mand var den højeste Ros.

Digitized by Google

Den romerske Religion var Statsreligion. Guderne vare ikke som hos Grækerne Skjønhedsforbilleder, men Statens Beskyttere, som man derfor skyldte Dyrkelse og Ærefrygt, og paa hvis Vink og Varsler, i Fuglenes Flugt eller Æden, i Offerdyrenes Indvolde og i Luftsyn, der nøje maatte agtes. Romerne havde ingen ejendommelig Kunst, dog har det gamle Rom frembragt almennyttige Værker — Vandledningerne, den appiske Vej o. a. — der ved deres storartede Karakter og Hensigtsmæssighed maa opvække Beundring. Romernes Poesi og Filosofi var ligesom deres Kunst en Efterligning af Grækernes; kun den romerske Historieskrivning og Veltalenhed har noget ejendommeligt. Romerstatens Love bleve i en senere Tid Retsvidenskabens Kilde — næsten alle Kunster og Videnskaber have græske Navne, Lægevidenskabens Kunstord ere græske, men Jurisprudensen (Retsvidenskaben) viser hen til Rom som sin Kilde.

Naar vi ikke gaa i det enkelte, kunne vi betragte Tidsrummet fra Roms Anlæggelse (752 f. Chr.) til Grækenlands Erobring og Karthagos Ødelæggelse (146 f. Chr.) som det første Tidsrum i den romerske Opdragelses Historie, Folkets Blomstringstid, hvori det trods alle indre Rystelser og Omskiftelser i den politiske Forfatning, ligefra Kongedømmet til den demokratiske Ligeberettigelse mellem Statens Borgere, gik med ustandselige Skridt fremad paa sin Erobrerbane, indtil det havde underlagt sig alle Folk, der i nogen Maade kunde maale sig med det i Magt. Familielivet indtog i dette Tidsrum en fremtrædende Plads i det romerske Samfundsliv, Ægteskabet holdtes højt i Ære, og der vistes Kvinden saa stor en Agtelse som ellers hos intet af de hedenske Oldtidsfolk, med hvilke vi hidtil have beskjæftiget os. Derfor har ogsaa den romerske Historie saa mange skjønne Træk at opvise af kvindelig Dyd og Højhjærtethed. Konge-

Digitized by Google

magten blev omstyrtet, fordi en kydsk Kvindes (Lucretias) Ære var bleven krænket, og den dybe Ærefrygt, der vistes de til Gudinden Vesta indviede Jomfruer, vidner om det høje Begreb, man havde om kvindelig Dyd og Ære. Vel var Hustruen Manden underordnet, men ligesom der herskede Monogami, saaledes kunde Manden i den ældre Tid heller ikke skille sig fra sin Hustru, uden hvor bevislig Utroskab forelaa; og ved sin dygtige Styrelse af Husvæsenet, ved sin forstandige Tale og ærbare Fremtræden, samt ved sin Indflydelse paa Børnenes Opdragelse gjorde den romerske Matrone sig paa den smukkeste Maade gjældende ikke blot i Huslivet, men ogsaa undertiden i det offentlige Liv. Børnene vænnedes til med Kjærlighed og Ærbødighed at se op til Moderen, der satte sin Stolthed i at have velopdragne Børn. Da Coriolan i Spidsen for en fjendtlig Hær stod udenfor Roms Mure for at bekrige sin Fædrenestad, kunde han ikke modstaa sin ærværdige Moders, Veturias, Bønner, men nedlagde Vaabnene, idet han udbrød: Moder, du har reddet Rom, men mistet din Søn! Da Cornelia, Grachernes ædle Moder, var bleven Enke, fik hun Ægteskabstilbud af flere ansete Romere, ja endog af Kong Ptolomæus i Ægypten, men afviste dem alle for at opofre sig til Opdragelsen af sine Børn; og da en af hendes Veninder engang havde vist hende sine Perler og Kostbarheder, og ved et Gjenbesøg ønskede at se hendes, pegede Cornelia paa sine Børn, der just kom hjem fra Skole, og sagde: Se der er mine Ædelstene og Klenodier.

Opdragelsen var simpel og stræng; den faderlige Myndighed var uindskrænket. Ærefrygt for Forældrene blev tidlig indplantet Børnene, og Forældrene vogtede sig omhyggelig for i Børnenes Paasyn at gjøre eller sige noget, som kunde svække denne Følelse. Opdragelsen gik fremforalt ud paa at vække Fædrelandskjærlighed og

Digitized by Google

indpode gode Sæder. Grækerne søgte at uddanne skjønne Personligheder og at udvikle Mennesket til aandelig Frihed, Romerne havde kun det praktiske Formaal, at danne nyttige Borgere. Cicero siger: »Hos Grækerne vende nogle sig med deres hele Sjæl til Digterne, andre til Geometrerne, andre til Musikerne, andre, som Dialektikerne, aabne sig en ny Kreds for deres Studier og ofre hele deres Tid og hele deres Liv til Kunster, der ere opfundne for at danne Aanden hos Ungdommen til Humanitet og Dyd«. Men om Romernes Børn siger han, at de bleve opdragne, forat de engang kunne blive nyttige for Fædrelandet; derfor skulde man undervise dem i Statens Love og Forfædrenes Indretninger. «Fædrelandet har født og opdraget os ikke for vor egen Behageligheds Skyld, men paa den Betingelse, at vi til dets Nytte skulle ofre vor Aands, vort Snilles og vor Forstands fleste og største Kræfter; kun hvad det ikke har Anvendelse for, overlader det til vort private Brug; derfor maa vi lære de Kunster, hvorved vi kunne blive til Nytte for Staten, thi det anser jeg for den største Visdom og den højeste Dyd«. Opdragelsen tilsigtede ikke, som kos Grækerne, en harmonisk Udvikling af alle Sjæls- og Legemsevner, men havde et ydre Formaal, det at danne nyttige Medlemmer af Borgersamfundet. Uddannelsen af det indre Aandsliv var en Privatsag, som derfor ofte blev forsømt. Forøvrigt blev Grundvolden for Opdragelsen fornemmelig lagt ved den huslige Arnes Helligdom, hvor Mindet om Fædrenes Bedrifter og Forestillingen om Roms Vælde og historiske Opgave tidlig indpodedes Børnene.

I det praktiske Liv indførtes Drengen ved at ledsage Faderen, hvad enten han nu gik til sin Mark eller til Raadsforsamlingen; Døtrene lærte det huslige Livs Gjerning under den forstandige Moders Vejledning. Dog havde Romerne ogsaa tidlig Børneskoler; vi finde alle-

Digitized by Google

rede saadanne hos Etruskerne (Skolemesteren i Falerii). Skolerne, der i den ældre Tid vare Privatforetagender, kaldtes »Lege« (ludi, Læreren, ludimagister), maaske for at gjøre dem mere tiltrækkende for Ungdommen, maaske ogsaa for at antyde, at Beskjæftigelsen med Videnskaberne var at anse som en Aandsleg. Ofte holdtes der Skole paa aaben Gade (trivium), hvoraf Navnet Trivialskoler. Skolefagene vare Læsning, Skrivning (paa Voxtavler med en Jerngriffel), Regning (med Kugler eller paa Fingrene) og grammatiske Øvelser. Drengene maatte lære »de tolv Tavlers Love« udenad for altid senere at have dem paa rede Haand, naar det gjaldt om at anvende dem i Livet. Ligeledes øvedes de i at udtrykke sig mundtlig, navnlig for senere at kunne holde Mindetaler over afdøde, hvilket Romerne satte megen Pris paa. Sang og Legemsøvelser hørte ogsaa til de Færdigheder, hvori Ungdommen undervistes. Dog spillede den gymnastiske Dannelse langtfra saa vigtig en Rolle i den romerske Opdragelse som i den græske og blev heller ikke dreven til den kunstneriske Fuldkommenhed; den betragtedes nærmest kun som en Forskole for vordende Krigsmænd. For at vænnes til en passende Anstand øvedes Børnene tillige i Dands. Gymnastikken hos Romerne havde altsaa det samme indskrænkede praktiske Øjemærke, som al anden Undervisning hos dette Folk. Den skjønne Forbindelse mellem Legemets og Aandens Dannelse, som var ejendommelig for Grækerne, kjendte Romerne ikke. Kun fri Mænd maatte i Grækenland deltage i Kamplegene; hos Romerne vare slige Lege kun Skuespil, der opførtes til Folkets Forlystelse af Slaver og lejede Folk.

Naar Drengen var 16 Aar gammel, aflagde han den hvide Kappe med Purpurbræmmen (toga prætexta), som han hidtil havde baaret, og iførtes paa højtidelig Maade Mændenes Dragt, en Kappe af hvid ufarvet Uld (toga

Digitized by Google

virilis). Dog vedblev han fremdeles at staa under den faderlige Myndighed, saalænge til han stiftede en egen Husstand. Nu blev Forum, Folkets offentlige Forsamlingsplads, det Sted, hvor de unge Mænd, ved at se og høre til, vænnedes til Deltagelse i Statens Anliggender, medens de ved Hæren eller hos en berømt retslærd eller paa anden Maade modtog den særegne Uddannelse for deres tilkommende Stilling i Samfundet.

2. Opdragelsen i Fristatens sidste Tid. Cicero.

Efter en lang Række haarde Kampe havde Rom hævet sig til en Verdensmagt. Der var ingen ydre Fjende mere, som kunde være Staten farlig. Et uhyre Bytte fra de erobrede Lande var efterhaanden blevet ophobet i Rom. Folket følte sig mere end nogensinde som det, der var bestemt til at beherske Verden med et Jernspir. Men paa samme Tid, som den Spænding ophørte, hvori de ydre Kampe havde holdt Statens Borgere, begyndte indre Stridigheder ret at blusse op, og højtbegavede Mænd søgte gjennem blodige Borgerkrige at tilrive sig Eneherredømmet i Staten, indtil det endelig lykkedes Augustus at samle al Magten i sin Person og at grunde Kejserdømmet (30 f. Chr.).

Med Rigdommene, der samledes til Rom, kom ogsaa Rigdommens Fristelser og Farer. Den tidligere Simpelhed og Jævnhed i Sæder og Levemaade afløstes af Forfinelse og Overdaadighed. Efter Grækenlands Erobring kom ikke blot Grækernes Kunstskatte og Literatur til Rom, men ogsaa Grækernes Laster. De rige Romere sendte deres Sønner til Athen for at studere og — forat fordærves, eller forskrev græske Lærere. Græsk blev den højere Dannelses Sprog i Rom. Forgjæves søgte den gamle Cato, den sidste, der med Kraft endnu søgte at hævde gammelromersk Sæd, at standse Græskens

Digitized by Google

Indtrængen; han endte med selv at studere dette Sprog. Religionen blev et blot Formvæsen, som Staten opretholdt, men som de færreste troede paa. De mere dannede toge i aandelig Henseende deres Tilflugt til græske Filosofers, Stoikernes, Epikuræernes eller Skeptikernes, Lærdomme, eller søgte med den menige Mand deres Trøst hos Spaamænd og Troldkvinder eller i hemmelige overtroiske Skikke, som især fra Ægypten af udbredte sig til Vesterlandene. Med Religionen gik Sædeligheden tilgrunde, og Cicero og den yngre Cato vare de sidste, som i Fristatens senere Tid kunde tale i Senatet om Dyd og Fædrelandskjærlighed uden at blive udlete eller ansete for Hyklere. Det huslige Liv opløstes bestandig mere, Ægteskabsskilsmisse blev hyppig; istedenfor Kvindernes tidligere Ærbarhed og Huslighed kom en utrolig Pyntesyge og Forfængelighed, som ikke lod dem nogen Tid til at beskjæftige sig med Børnenes Opdragelse, der nu blev overdraget til græske Slaver, der smigrede og fordærvede dem. Under disse Forhold maatte Opdragelsen nødvendig blive slettere, om end Kundskabsstoffet i Undervisningen udvidedes, og Opdragelsestheorier dannedes, som den ældre Tid, der overhovedet kun lidet gav sig af med det theoretiske, ikke kjendte. Der blev vel nu lagt mere Vægt paa Aandsdannelse end tidligere; men da den sædelige Grundvold for Opdragelsen som oftest manglede, blev Dannelsen i de allerfleste Tilfælde kun et Skin, der tjente til at tilsløre den indre Raahed, men ikke frembragte nogen sand Forædling af Aand og Hjærte.

Efter Forbindelsen med Grækerne blev det almindeligt, at de mere velhavende Familier holdt en Pædagog, der ikke blot, som hos Grækerne, førte Tilsyn med Sønnerne, men ogsaa underviste dem. Det var næsten altid en græsk Slave, der var særlig oplært dertil, og en saadan stod i meget høj Pris. Forøvrigt blev en plan-

Digitized by Google

mæssig Skoleundervisning nu almindeligere, end den tidligere havde været. Først sendtes Børnene til en »Literator«, hvor de modtog den elementære Undervisning i Læsning, Skrivning og Regning, og naar de omtrent med det 12te Aar havde opnaaet tilstrækkelig Færdighed heri, kom de i Skole hos en »Grammaticus« eller »Literatus«. Her førtes de nu videre ved Læsning af Fædrelandets Digtere og Skribenter og ved Undervisning i Græsk. Romerne vare overhovedet det første Folk, hos hvem Kundskab til et fremmed Sprog betragtedes som en væsentlig Del af den almindelige Dannelse. Ved Læsning af Skribenterne blev der lagt megen Vægt paa Indøvelsen af Grammatikken. Ordenes Oprindelse, Versebygningen, de forekommende Talefigurer og andet, der nærmest vedkom Digtersproget, forklaredes nøje. Desuden tilføjedes historiske, antikvariske, fysiske og astronomiske Oplysninger til det læste. Især havde man Forkjærlighed for det historiske, der jo tjente til at forherlige Forfædrenes Bedrifter og Roms Navn. Endelig gaves der ogsaa nogen Anvisning til Digte- og Talerkunsten. Den egentlige Uddannelse i den sidste Kunst, der holdtes i stor Ære blandt Romerne, og Undervisningen i Filosofi modtoges dog først i den voxne Alder i Rhetorskolerne og hos de indvandrede græske Sofister, der fandt stor Indgang i Rom fra den Tid, da ingen dannet Romer kunde være bekjendt ikke at forstaa Græsk. Mange unge Mænd, der ønskede videre Uddannelse i Grækernes Videnskaber, rejste ogsaa til Athen eller Rhodos, hvor ansete Lærere samlede store Skarer af Tilhørere om sig.

Den berømte Taler, Filosof og Statsmand Marcus Tullius Cicero, som levede i dette Tidsrum († 42 f. Chr.), har i sine Skrifter ofte lejlighedsvis udtalt sig om Emner, henhørende til Opdragelsens Theori. Paa den ene Side fremhævede han det som Opgaven at opdrage

Digitized by Google

Ungdommen til det, der var hæderligt og sømmeligt (honestum et decorum), og som stemmede overens med den menneskelige Natur, idet han ansaa Stræben efter Ros og Ære for den stærkeste Drivefjeder til Dyden; paa den anden Side lagde han særlig Vægt paa den formelle Dannelse, Øvelse af Hukommelsen, Talerigtighed, Stile- og Deklamationsøvelser, da han især havde Uddannelse til Taler for Øje. Opdragelsens Hovedformaal skulde dog være at danne nyttige Borgere for Staten.

3. Opdragelsen i Kejsertiden. Quinctilian og Plutarch.

Ved Indførelsen af Enevælden hævede den romerske Stat sig tilsyneladende til en endnu større Glands og Magt end tidligere, og Slutningen af Fristatens Tid og Begyndelsen af Kejsertiden var den romerske Literaturs saakaldte Guldalder. En Mængde kolossale og pragtfulde offentlige Bygninger opførtes, der ligesom de private Huse smykkedes med allehaande Kunstværker. Men den samme Tid viser os, ved Siden ad en overhaandtagende Forfinelse og Overdaadighed, en uhyre sædelig Fordærvelse, der forgiftede og besmittede alle Forhold saavel i det offentlige som i det private Liv. Medens de højere Stænder hengav sig til alle sandselige Nydelser indtil den yderste Overmættelse, hensank de lavere Stænder i sløv Ligegyldighed for Fædrelandets Ve og Vel, veltilfredse, naar de blot havde »Brød og Skuespil«. Skjønt den romerske Stat endnu en Tidlang udviklede sig udadtil, og romersk Sprog og Kultur udbredtes stærkt i Vesterlandene, hvor Latin næsten ganske fortrængte Folkesprogene i de Lande, Romerne underkastede sig, opløstes dog de indre Baand, der sammenholdt Staten, saasom Religiøsitet, Fædrelandskjærlighed og Familielivet, efterhaanden mere og mere. Efterat Riget var blevet delt i det østlige og vestlige, gik det sidste, som længe kun

Digitized by Google

havde ført en hensygnende Tilværelse, fuldstændig tilgrunde (476) ved Angreb af barbariske Stammer, som med bestandig større Kraft fra Østen og Norden trængte ind over det sammensynkende Romerriges Grændser.

Jo mere Sædeligheden forfaldt i Rom, desto større Vægt blev der lagt paa den videnskabelige Dannelse. Aanden udvikledes paa Hjærtets, Forstanden paa Følelsens Bekostning. Aldrig har det vist sig klarere, at en ensidig Uddannelse af Tænkeevnen ingenlunde er istand til virkelig at forædle Mennesket, end netop paa denne Tid, da vi se Mennesker, som havde modtaget en høj videnskabelig Dannelse, der meget vel i Omfang kan sættes ved Siden ad vor Tids, frækt hengive sig til de afskyeligste Laster og fornægte baade Gud og Sandheden og overhovedet alt aandeligt, der ikke lod sig bruge i Egennyttens og de kjødelige Lysters Tjeneste, medens man paa den anden Side oprejste slette og forbryderiske Kejseres Billedstøtter i Templerne og tilbad dem som Guder. Det huslige Liv frembød i Regelen ikke længere nogen Støtte for Opdragelsen, og det offentlige Liv, som tidligere havde været den vigtigste Skole for de unge Romere, tabte ved den stigende Kejservælde næsten hele sin Betydning. Under disse Forhold blev der lagt langt større Vægt paa et ordnet Skolevæsen end tidligere, og Skolerne, saavel de elementære som de højere, tiltog i Antal.

Skolevæsenet var dels en communal dels en privat Sag. Undertiden blev nemlig en Lærer antagen af en By, undertiden lagde Forældre, som havde Børn, sammen om at lønne en fælles Lærer for deres Børn. Var nu Læreren en bekjendt dygtig Mand, trak han ogsaa Disciple til sig fra andre Byer, hvilke saa bleve satte i Kost i den By, hvor Skolen var. Det almindelige var, at de større Communer holdt en Lærer, der da tildels

Digitized by Google

blev lønnet ved maanedlige Skolepenge, som Eleverne betalte. Den yngre Plinius, som i sine Breve udførlig har udtalt sig om disse Forhold, anbefaler dog, at Forældrene selv skulde antage og lønne Læreren, da de saa vilde være omhyggeligere i Valget og mere interessere sig for, hvorledes det gik med Undervisningen. — Saadanne Skoler vare dog nærmest for de mere velhavende Familiers Børn, medens de fattige, som intet kunde bidrage til Lærerens Lønning, vare udelukkede derfra. Ved at oprette offentlige Skoler og Plejeanstalter søgte derfor flere af Roms bedre Kejsere, som Nerva, Trajan og Hadrian, at raade Bod paa dette Misforhold. Idethele havde det romerske Undervisningsvæsen i Kejsertiden, navnlig hvad det theoretiske angaar, ikke ringe Lighed med vore Dages. Dette viser sig især, naar vi betragte de Regler, som Quinctilian, Romernes berømteste Theoretiker i Undervisningsfaget, har fremsat i denne Henseende.

Quinctilian var født i Spanien (40 e. Chr. † 118), men kom tidlig til Rom, hvor han uddannede sig til en berømt Taler, og han var den første, som fik offentlig Ansættelse i Rom som Lærer i Veltalenhed (Professor Eloquentiæ). I de Anvisninger til Veltalenhed, som han har efterladt sig, udtaler han sig udførlig om de vigtigste Sider af Opdragelses- og Undervisningsvæsenet, dog ligesom Cicero og som Romerne overhovedet kun i et praktisk Øjemærke, nemlig med Uddannelsen som Taler for Øje. Hans Hovedgrundsætninger ere: Barnets aandelige Dannelse skal begynde fra den tidligste Alder af og skride jævnt frem, alt som Aandskræfterne udvikles og modnes. Man maa ikke overanstrænge det eller, ved at gjøre for store Fordringer til det, give det Ulyst til Studeringerne, derfor skal den første Undervisning meddeles ved Leg. Der skal anvendes megen Omhu i Valget af Barnepige, Legekammerater og Pædagog, da de Indtryk, Barnet

Digitized by Google

modtager i den tidlige Alder, vanskelig senere udslettes; ligeledes skal man have Opmærksomheden henvendt paa, at Barnets første Omgivelser tale et rent Sprog, da det danner sin Tale efter hvad det hører. Da det latinske Sprog læres i det daglige Liv, skal Sprogundervisningen begynde med Græsk; men naar Grunden er lagt i dette Sprog, bør Undervisningen i Modersmaalet gaa jævnsides dermed. Naar man lærer Børn at læse, skal man lære dem at kjende Bogstavernes Udseende paa samme Tid som deres Navn, og passe paa, at de have fuld Sikkerhed i Stavning, inden de gaa over til Læsning, da de ellers let blive usikre deri, saa man kan blive nødt til at begynde forfra med dem igjen. Læsningen af de enkelte Ord maa være sikker, før man gaar over til at læse sammenhængende Stykker. Naar man vil lære Børn at skrive, skal man helst indridse Bogstaverne paa en Tavle og lade Barnet trække dem efter; derved dannes dets Fingre, og man sparer at føre dets Haand. Det, man skriver for, bør indeholde moralske Lærdomme, som derved optages i Hukommelsen; saadanne Leveregler, som Barnet lærer i den tidlige Alder, udøve ofte en varig Indflydelse paa dets sædelige Forhold. — Tidlig skal man søge at benytte sig af Barnets Ærekjærhed, og ved at rose det, naar det svarer rigtigt, vække Lysten til Fremskridt, eller, naar det viser sig efterladende, opvække dets Skinsyge ved at beskjæftige sig med andre Børn. Men forøvrigt skal man ikke søge at fremskynde dets Udvikling altfor meget, da dette let kan bevirke en senere Stillestaaen eller Tilbagegang. Fortrinlige Aandsanlæg ville i den tidligste Alder især give sig tilkjende ved en god Hukommelse, samt ved Lyst til Efterligning og til at gjøre Spørgsmaal. Heraf bør man ved Undervisningen benytte sig paa passende Maade. Ikke alle Børn skulle behandles paa samme Maade, men man skal

Digitized by Google

nøje give Agt paa de særegne Anlæg og fornemmelig søge at udvikle disse og at udfylde, hvad der endnu mangler dem i Fuldkommenhed, for paa den Maade at frembringe noget fortrinligt i sit Slags: altsaa ikke søge at tvinge et Barn ind i en Retning, hvorhen dets Evner ikke vise. En har fremherskende Tilbøjelighed til Historien, en anden til Digtekunsten, en tredie til Retsvidenskaben, medens det for nogle er bedre, at man sætter dem til Ploven. Svage Hoveder skal man ikke overanstrænge, men kun lede dem i den Retning, hvorhen deres Tilbøjelighed gaar, saa ville de dog blive istand til at udrette noget nyttigt, saavidt deres Evner række. Træffer man derimod et godt Hoved, saa kan man gjøre store Fordringer og behøver ikke at lade nogen Mangel gaa upaatalt hen.

Ved al Undervisning og ved al Tugt skal man gaa frem med forstandigt Maadehold; ved for stor Strænghed opvækker man nemlig let Lede til Videnskaberne, medens man paa den anden Side ved altfor stor Eftergivenhed vænner til Lediggang og Dovenskab. Fra Tid til anden skal Undervisningen afbrydes, forat Børnene, efter at have forfrisket sig, med større Lyst og Munterhed kunne tage fat paany. Selv Lysten til Leg er Tegn paa et muntert og opvakt Hoved, medens det ikke er at vente, at den, som gaar omkring og hænger med Hovedet, egner sig til at drive Studeringerne med den rette Aandslivlighed. Desuden kunne passende Lege ofte bidrage til at udvikle Barnets Forstand, og under Legene bliver man lettest opmærksom paa dets Karakters sande Ejendommelighed. Legemlige Tugtelser bør man aldrig anvende (heri adskiller Quinctilian sig bestemt fra den sædvanlige romerske Skolepraxis, ifølge hvilken der hyppig gjordes Brug af Ris og Ferle). Et Barn kan man vel tvinge ved Prygl, men hvad vil man gjøre ved unge Mennesker,

Digitized by Google

paa hvem saadanne Straffe ikke ere anvendelige, og som netop nu skulde gaa videre paa Videnskabernes Bane! Det Barn, der ikke bedrer sig ved Formaninger og Advarsler, vil, ligesom den slette Slave, ogsaa forhærde sig imod Prygl. Overhovedet er Pryglestraffen indført ved Lærernes Forsømmelighed, en bestandig Opsigt med Børnenes Beskjæftigelser gjør den overflødig.

Alt kommer an paa at faa gode Lærere, der have et faderligt Hjærte for Børnene og betænke, at de træde i deres Sted, som have overgivet dem deres Børn. Det er en fejl Mening, naar man antager, at i Begyndelsen kan en middelmaadig Lærer være god nok; tvertimod skal man strax søge at faa den dueligste Lærer, der er at opdrive, ellers forsinkes Undervisningen, og den dygtige Lærer faar senere dobbelt Arbejde; først maa han vænne Børnene af med det, der allerede er bibragt dem, og derpaa lære dem det ny. Læreren skal være velbekjendt med Undervisningens Theori, forat tage Sagen paa den rette Maade; overhovedet vil den mest dannede Lærer i Regelen ogsaa være den, der bedst vil kunne gjøre sig forstaaelig, medens den, hvis egen Tænkning kun er lidet udviklet, heller ikke vil kunne føre Lærlingen til nogen dybere Erkjendelse. Jo mere dannet en Lærer er, desto bedre vil han kunne tjene Disciplene som Mønster til Efterligning, hvilket er en Hovedsag i Opdragelsen. Om intet skal Læreren oftere tale end om Anstændighed og Sædelighed. Alvor og Venlighed skulle være forbundne hos ham, og ingen af Delene maa overdrives, at han ikke skal blive enten hadet eller foragtet. Han skal vel vogte sig for Vredagtighed, uden derfor at se igjennem Fingre med det, der fortjener Dadel. I sin Ros saavelsom i sin Dadel bør han holde Maade, at han ikke skal opvække enten Hovmod eller Forbitrelse hos Disciplene. Naar Læreren saaledes med samvittighedsfuld Udholdenhed og

Digitized by Google

Flid røgter sin Gjerning, ville Disciplene ogsaa vise ham den Ærefrygt, som de skylde ham og som er Betingelsen for, at hans Ord kan øve den rette Virkning paa dem.

Med Hensyn til Spørgsmaalet, om offentlig Skolegang eller Privatundervisning er at foretrække, bemærker Quinctilian, at naar man undertiden anbefaler Privatundervisning, fordi Barnet er udsat for sædelig Fordærvelse ved at omgaas med mange andre Børn, hvor Læreren ikke stadig kan have Øje med den enkelte, medens Privatlæreren kan have hele sin Opmærksomhed henvendt paa det enkelte Barn, saa vilde denne Indvending være af Betydning, hvis Erfaringen ikke lærte, at Barnet ligesaa vel kan blive fordærvet i Hjemmet som i Skolen. Derimod vækker den fælles Skolegang Kappelyst hos Børnene; Læreren bevarer lettere sin Livlighed og anspores mere til at gjøre sig Flid, end naar han kun har med et enkelt Barn at gjøre. Barnet lærer desuden i Skolen meget af, hvad der siges til andre, der udvikles et omgjængeligt Væsen og større Aandsfrihed hos det, og der stiftes ofte Skolevenskaber, der kunne være af gavnlig Betydning for hele Livet.

Saasnart Barnet har opnaaet nogen Færdighed i Læsning og Skrivning, skal man begynde den grammatiske Undervisning, der ikke blot fremmer Tale- og Skriverigtighed men ogsaa Udvikling af Dømmekraften. Her maa man nu ikke lade sig nøje med enkelte Mønsterforfattere, men man skal tage alle Slags Skrifter for, ikke blot for Indholdets men ogsaa for enkelte Ords og Udtryks Skyld, der ofte ere opfundne af enkelte Forfattere. Desuden skal man oplyse om de forskjellige Taledele, Ordenes Bøjning, og hvad der ellers hører til Grammatikken. Vigtigt er det især, at Børnene vænnes til en smuk Oplæsning, der forener Ynde med en passende Værdighed. Ved poetiske Stykker skal man indøve

Digitized by Google

Versemaalet og gjøre opmærksom paa Digtersprogets Ejendommeligheder, samt søge at skjærpe Disciplenes Sands for Skjønhed i Anlæg og Plan, og for hvad der hører til en træffende Skildring af Gjenstande eller Personer efter deres forskjellige Karakterer. Ved Siden herad skulle Stileøvelserne gaa, der først kunne bestaa i Gjenfortælling af Smaahistorier, senere i Skildringer og Afhandlinger over moralske og historiske Emner, hvortil Læreren forud har givet det første Udkast.

For den, som senere vil besøge Veltalenhedslærernes Skoler, ere endnu flere Kundskaber og Færdigheder nødvendige. Navnlig er Musikken vigtig for den vordende Taler, forat han kan give sin Stemme den rette Betoning. Smukke Steder hos Talerne kan man lade Disciplen lære udenad og foredrage med den fornødne Action, hvilket er en god Forskole for den, der senere vil optræde offentlig som Taler. Dands og Legemsøvelser ere gavnlige til at give Legemet den rette Holdning og Sikkerhed. Mathematikken er af stor Betydning i formel Henseende, thi ved den skjærpes Aanden og en hurtig og rigtig Opfattelse fremmes. Desuden udfordres der historiske og naturvidenskabelige Kundskaber og filosofisk Overblik. Da ingen kan blive en god Taler uden at besidde en god Hukommelse, skal denne Sjæleevne stadig øves. Hovedsagen er dog at være et retskaffent Menneske; thi intet er farligere end Veltalenhed, naar den benyttes i Slethedens Tjeneste. Derfor skal Undervisningen fremfor alt have Dyden til sit Formaal; thi ogsaa heri trænger Mennesket til en Lærer fuldtsaavel som i nogen anden Kunst eller Videnskab.

Samtidig med Quinctilian, men med et dybere Blik for den hjærtelige Side af Menneskelivet, fremsatte Plutarch sine Opdragelsesgrundsætninger. Han var af Fødsel en Græker, erhvervede sig en grundig Dannelse,

Digitized by Google

navnlig et udstrakt Kjendskab til den græske Literatur, gik derpaa til Rom, hvor han optraadte som Lærer i Filosofien. Senere blev han Lærer for Kejser Hadrian, som han udøvede en gavnlig Indflydelse paa, og af hvem han beskikkedes til Statholder i Grækenland († 120 e. Chr.).

Plutarch fremhævede, at Opdragelsen beror paa tre Ting, naturligt Anlæg, Undervisning og Vane eller Øvelse. Mennesket er af Naturen syndigt, men skal ved Opdragelsen befries fra det onde og efterhaanden udvikle sig til Lighed med det guddommelige Væsen. Til Erkjendelsen af Dyden, der er nødvendig for at kunne udøve den, kommer Mennesket ikke blot ved Undervisning og Granskning, men tillige ved Guddommens umiddelbare Indflydelse, der gjennemtrænger Sjælen og fylder den med en Anskuelse af det sande og hellige. Saadanne Aabenbaringer gives ogsaa paa ydre Maade, især gjennem Orakelsprog. — I den første Barndom skal især Kjærligheden til Forældre og Sødskende næres hos Barnet, hvorfor Moderen ogsaa selv bør opamme det. Barnets Sjæl er, ligesom blødt Vox, modtagelig for alle Indtryk; det gjælder derfor om at fjerne, hvad der kan have en skadelig Indflydelse paa Sjælen, og at være meget forsigtig i Valget af Pædagoger og andre, som have med Barnet at gjøre. Især er det af den højeste Vigtighed, at Læreren er en Mand af en hæderlig Vandel, en ren Karakter og en stor Erfaring. Thi en god Undervisning er Kilden til Dyden. Medens Quinctilian havde lagt stor Vægt paa Deklamationsøvelser, advarede Plutarch imod at vænne Ungdommen til at føre det store Ord; først maa man høre, før man rettelig kan tale; derfor skulde man vænne Børnene til at høre meget og tale lidt, og ikke tillade dem at gjøre for mange Spørgsmaal. Gjennem Hørelsen strømmer Dyden ind i Menneskesjælen, men Lasten kommer ogsaa ad andre Veje, derfor skal Øret

Digitized by Google

fremforalt dannes. Man skal holde Børnene til Flid ved Forestillinger og Formaninger, men ikke ved Prygl eller beskjæmmende Behandling. Heller ikke maa man gjøre for store Fordringer til dem eller altfor meget søge at fremskynde deres Udvikling. Det gaar med dem som med en Plante: naar den vandes til Maade, trives den godt, men giver man den alt for meget Vand, saa gaar den ud. Derfor skal Arbejdet afvexle med Forfriskning. En Bue, som holdes længe spændt, taber sin Spændkraft. Hukommelsen skal man søge at uddanne hos Børnene; thi den er Kundskabernes Skatkammer, og det er ikke uden Betydning, at Mnemosyne (Erindring) i Mythologien siges at være en Moder til Muserne. Som Græker lagde Plutarch mere Vægt paa Legemsøvelser, end Romerne plejede, idet han gik ud fra, at en passende Omhu for Legemet ogsaa styrker Sjælen. Ungdommen skulde med Flid læse de gamle Forfatteres Skrifter, men vogte sig for at besmittes af de usædelige Steder i dem, eller for deri at søge en Undskyldning for egen Slethed. Det vigtigste Middel til Dannelse er dog Filosofien. Hvad Lægekunsten og Gymnastikken er for Legemet, det er Filosofien for Sjælen. Ved den lærer man at erkjende, hvad der er skjønt og hæsligt, hvad der er ret og uret, hvad der er at vælge og at forkaste, i Lykken ikke at hengive sig til Overmod og i Ulykken ikke at synke hen i Sorgen. Ved den hæves Mennesket til Lighed med det guddommelige Væsen, idet Fornuften kommer til at indtage den Plads i Sjælen, hvor Lysterne og Begjærlighederne før herskede, og Mennesket kommer til Erkjendelse af sit eget Væsen.

Efterat Oldtidens Opdragelses- og Undervisningslære ved Quinctilian og Plutarch havde hævet sig til sin fulde Højde, sank den hurtig sammen. Livet svarede ikke til Theorierne. Endnu søgte Lukian († 200 e. Chr.), skjønt

Digitized by Google

forgjæves, at opvække Interesse for den gamle græske Opdragelsesmaade; men netop denne Forfatter afgiver det mest slaaende Billede paa Hedenskabet i dets Undergang. Han spottede ubarmhjærtig med den gamle Gudelære og alle dens Urimeligheder, men manglede den Syndserkjendelse og Hjærtelighed, som var nødvendig for at kunne slutte sig til Kristendommen, der paa hans Tid allerede var voxet op til en betydelig Magt og talte en stor Mængde Bekjendere i alle Dele af det romerske Rige.

Nordboerne.

Medens Videnskab og Kunst stod paa et højt Trin i Oldtidslandene ved Middelhavets Kyster, og bestemte Grundsætninger uddannede sig for Skole og Opdragelse, der i mange Maader have afgivet den Grundvold, hvorpaa den nyere Tids Opdragelse og Dannelse hviler, stod Nordboerne endnu ganske paa Naturfolkenes Stade, nærmest at ligne med Perserne blandt de hidtil omtalte Folk. Den nordiske Oldtid strækker sig omtrent til Aaret 1000, da Kristendommen først fik fast Fod i Nordens Lande. Livet var haardt og uslebent, Krigens Idrætter og de Sysler, som de daglige Livsfornødenheder krævede, lod hverken sønderlig Tid eller Lyst til at beskjæftige sig med noget, der kan kaldes Kunst eller Videnskab. Ikke destomindre fortjene Nordboerne en Plads i den menneskelige Opdragelseshistorie; thi vi finde her, hvad vi savne i Syden, den ufordærvede sædelige Kraft, den dybere religiøse Betragtning og den Agtelse for Kvinden og for Huslivet, som forsvandt i Syden, næsten i samme Forhold som den intellectuelle Dannelse tiltog.

Hvad der navnlig giver Nordboernes Religion et bestemt Fortrin for Sydboernes er det kraftige Haab om

Digitized by Google

et Liv efter dette og den klare Anskuelse om, at denne Verden, med alle dens Idrætter og med dens haarde Kampe mellem de gode og de onde Magter, er endelig, og at der efter en Tilintetgjørelsens Nat skal oprinde en Fornyelses og Opstandelses Morgen, da Jorden anden Gang skal hæve sig af Havet dejlig og grøn, da Sæden skal opvoxe paa ubesaaede Marker, og alt ondt forsvinde, da de gode evig skulle glædes i Gimles guldtakte Hal, medens de onde skulle være hjemfaldne til den retfærdige Straf. — Grækerne betragtede Gudekampen som endt, derfor er den skjønne sorgløse Ro det ejendommelige for det græske Liv; Nordens Guder vare endnu stedse midt i Kampen med Jætterne, derfor var Nordboernes Liv en stadig Kamp. »Kristelig talt«, siger N. M. Petersen, »kunde man sige, at al deres Id gik ud paa at dræbe Jættenaturen i sig selv og at lægge Baand paa dens ydre Magt«. Men da Sandheden er, at Livets Strid ikke er endt, saalænge dette Liv varer ved, tilkommer Fortrinnet aabenbart Nordboerne i dette Stykke, selv om der under disse evindelige Kampe udviklede sig en blodig Grumhed, som gjorde Nordboerne, der selv kun agtede Livet ringe mod et berømmeligt Eftermæle, til en Rædsel for alle de Folk, som de paa deres vilde Vikingetog stødte paa.

Omgiven af Kamp og Fare og af en haard og uvenlig Natur, havde Nordboen noget forsigtigt, tavst og tilbageholdent i sit Væsen, ikke let sluttede han sig til andre og troede sig selv bedst. Men havde han givet nogen sit Ord, da var han trofast til det yderste, og mod den, som han havde sluttet sig til med Venskab, var han velvillig og opofrende. »Har du en Ven, som du tror vel, og vil du nyde godt af ham, dit Sind skal du blande med hans, vexle Gaver med ham og besøge ham tit; thi med Krat bevoxes og med højt Græs den Vej, som ingen

Digitized by Google

betræder. Ung var jeg og rejste ene, da foer jeg vild af Vejen; rig tyktes jeg mig, da jeg traf en anden: Mand er Mands Glæde. Træet fortørres, som staar i øde Torp, og dækkes hverken af Bark eller Blade; saa er den Mand, som ingen ynder, hvi skulde han længe leve?«. Mod den fremmede og vejfarende var Nordboen gjæstfri, og gavmild mod den trængende. Rigdom var et Gode, men ikke det højeste; thi Rigdom er en ustadig Ven, men Forstand, Kundskab og Erfaring svigter ikke. »Til Skamme bliver den, der intet ved, naar han sidder blandt dannede Mænd. Godt Raad er bedre end rig Gave. Paalideligere Ven faar Mand aldrig, end megen Forstand; bedre Byrde bærer ingen hos sig, end meget Mandevid«. Højest af alt agtedes dog et hæderligt Eftermæle, og det vandtes ved uforfærdet Tapperhed og krigeriske Bedrifter. Med de tapres Skarer fyldes Odins Hal, derfor skyede Helten ikke Faren, men gik leende i Døden, veltilfreds, naar blot Mindet om hans Tapperhed bevaredes. »Formue dør, Frænder dø, og selv dør man ligervis; men aldrig forgaar berømmeligt Navn for den, som er godt erhvervet. Formue dør, Frænder dø, og selv dør man ligervis; men eet ved jeg, som aldrig dør, Dom over hver en død«.

Norden, Island undtaget, styredes i Oldtiden, saalangt Historien rækker, af Konger, hvis Magt dog var indskrænket paa mange Maader. Kongemagten var vel arvelig; men ligesom Kongen først kom i Besiddelse af Magten, naar han var hyldet af hele Folket, saaledes kunde han kun gjøre sin Myndighed gjældende ved personlig Tapperhed, Dygtighed og Retfærdighed. Det stod i Folkets Magt at afsætte ham, naar det ikke følte sig tilfreds med ham. Uden Folkets Samtykke kunde han hverken paalægge Skat eller begynde Krig. Undersaatterne vare dels fri Mænd, Jarler eller Herser og Bønder, dels Trælle. Kun de fri Mænd havde nogen

Digitized by Google

Indflydelse i Staten, Trællene vare uden alle Rettigheder og fuldkommen afhængige af deres Herrers Godtbefindende, og de stode paa et lavt Stade i sædelig og aandelig Henseende. Der var ikke nogen egen Præstestand i Norden, men de ypperste Høvdinger havde Godordet i deres Kreds (Herredet) og forrettede Ofringen i Gudehovet. I Nærheden af Hovet var gjerne Tingstedet, hvor Lagmanden forkyndte og fortolkede Loven, og hvor Retstrætter afgjordes, og Straffe idømtes. Men ofte afgjordes Sagerne ved Tvekamp eller Holmgang, der da traadte istedenfor al anden Retsforhandling.

I det huslige Liv indtog Kvinden en høj Plads, ikke blot paa Grund af den Agtelse, som Nordboerne idethele viste Kvindekjønnet, men ogsaa paa Grund af den Kraft og Dygtighed, de nordiske Kvinder ved mange Lejligheder viste, og som gjorde dem til Mændenes jævnlige, saa disse søgte Raad hos dem eller lode sig bestemme af deres Indflydelse. Kvinderne færdedes frit blandt Mændene, uden at Ærbarheden, der agtedes højt, derved krænkedes. Det er sjældent at træffe Exempler paa, at nogen Mand havde mere end een Hustru; skete det, forvoldte det gjerne Ufred, saa Manden tilsidst maatte lade sig nøje med den ene af Hustruerne. Behandlede Manden sin Hustru paa en haard eller usømmelig Maade, kunde hun forlange Skilsmisse, men forøvrigt havde han udstrakt Myndighed over hende. Hele den indre Husgjerning var overladt til Kvinderne, saasom at brygge, bage og forfærdige deres egne og Mændenes Klæder, og de fornemste Kvinder satte en Ære i at være Mestere i alt, hvad der hørte til at holde deres Hus i en god og smuk Stand. Paa Grund af Mændenes hyppige Fraværelse paa Tog eller til Tings maatte Kvinderne ogsaa ofte forestaa Husets ydre Anliggender, som de med lige Dygtighed vidste at styre. Vare Mændene blevne

Digitized by Google

saarede i Kampen, forstod Kvinderne at forbinde og hele Saarene. Skjønhed og kvindelig Ynde agtedes højt, men højere dog et mandigt og kraftigt Sind, som Sønnerne kunde tage i Arv efter deres Mødre. »En Mødrenearv har jeg givet mine Sønner, saa at deres Hjærter due«, sagde Regnar Lodbrog i sin Dødssang om Aslaug. Men det lader sig ikke nægte, at denne Mandighed hos Nordens Kvinder undertiden udartede til en Haardsindethed, der lod lidet Rum for de mildere kvindelige Følelser.

Naar et Barn var født, kunde Faderen enten modtage eller forskyde det. I sidste Tilfælde blev Barnet svøbt i et Dække og givet nogen Føde i Munden og derpaa udbaaret paa et ensomt Sted, hvor det maatte omkomme, hvis ikke nogen tilfældig fandt det og af Medlidenhed tog sig af det. Saadanne Børneudsættelser skete dog kun af Nød, eller paa Grund af en Legemslyde hos Barnet, eller fordi der var udtalt ildevarslende Spaadomme om dets Fremtid. Der var dog altid noget vanærende derved. Modtog Faderen derimod Barnet, saa blev det overøst med Vand og givet Navn, og derved optaget i Familien. Barnet fik gjerne en Gave i Navnefæste, og en Tandgave, naar det fik de første Tænder. Undertiden bestod en saadan Tandgave i Trælle, der vare bestemte til Barnets Pleje og Opfostring. Det skete ogsaa ofte, at Barnet blev sendt til Slægt eller Venner til Opfostring. Drengene fik under Opvæxten som oftest Lov til at raade sig selv i høj Grad, og Tugt anvendtes kun sjælden. Forældrene betragtede det som et godt Tegn, naar Drengen tidlig udgjød Blod eller begik Drab, som Bevis paa, at han med Tiden vilde blive en dygtig Viking. Forresten færdedes Drengene næsten altid i det fri og vænnedes til en høj Grad af Haardførhed og til Deltagelse i alle de Arbejder, som Livet udfordrede.

Digitized by Google

Opdragelsen — forsaavidt der overhovedet kan være Tale om noget saadant i Norden, hvor alt, hvad derhen hørte, blev drevet efter Lyst og Lejlighed uden nogen planmæssig Undervisning — bestod næsten udelukkende i Legemsøvelser (Idrætter), hvori Nordboerne havde saa stor en Færdighed, som neppe noget andet Folk har haft. Disse »Idrætter« bestod dels i »Lege«, dels i Vaabenøvelser. Til Legene hørte især: Løb, som ved idelig Øvelse dreves saavidt, at Ynglingen kunde indhente Hesten i Løbet. Foruden i almindeligt Løb øvede man sig ogsaa i Ski- og Skøjteløb, hvori mange havde opnaaet en forbavsende Færdighed. Springning hørte til de almindeligste Øvelser; under farefulde Omstændigheder kunde Redningen tit bero paa et dristigt Spring; da Islænderen Skarphedin blev forfulgt af sine Fjender, sprang han over en Elv, der var 12 Alen bred, og hvis Bredder var tilfrosne og glatte. Gunnar fra Hlidarende kunde fuldt rustet springe højere, end han selv var. Klavring dreves især i Nordens Bjergegne, hvor man øvede sig i at bestige de stejleste Fjelde. Brydning var en almindelig Styrke- og Smidighedsøvelse. En anden Styrkeprøve var Rebdragning, hvoraf Talemaaden kommer: Ondt er det at drage Reb med den stærke. Ved Stenkastning øvedes ikke alene Styrken, men Øjemaalet skjærpedes. Boldspil var en almindelig Leg, hvorved Behændighed, Smidighed, Styrke, samt Færdighed i Løb og Springning samtidig øvedes. Svømning blev dreven til en overordentlig Færdighed; der var dem, der kunde svømme hele Mil og holde længe ud under Vandet. At kunne svømme som en Sæl var en stor Ros, og ofte anstilledes der Kapsvømning. En ejendommelig nordisk Ligevægtsøvelse var det at gaa udenbords paa Aarerne, medens der roedes. Olaf Tryggvesen, der var Nordens ypperste Mester i alle Slags Legemsøvelser, havde drevet denne Kunst til en vidunderlig

Digitized by Google

Færdighed; han kunde, medens der roedes, gaa rundt om sit Skib paa Aarerne og samtidig lege med tre korte Sværd (Haandsaxe) saaledes, at det ene stadig var i Luften. — De egentlige Vaabenøvelser bleve ikke drevne med mindre Lyst og Iver, thi vaabenøvet maatte enhver Mand være. Disse Øvelser bestod dels i allesiags Fægtning, hvorved man øvede sig i Brugen af Øxe, Sværd og Landse, dels i Bueskydning, hvorved man søgte at skyde sikkert, langt og med Kraft, dels i Spyd- og Slyngekastning. Mange Nordboer havde ved idelig Øvelse opnaaet en utrolig Færdighed heri. Der var dem, der med Pilen kunde ramme et Maal i saa lang Afstand, at det neppe var synligt, eller forstod at sigte saa sikkert paa hinanden, at Pilene mødtes med Odden, og begge faldt ned paa Halvvejen. Nogle kunde gribe Modstanderens Spyd i Flugten eller lige godt bruge begge Hænder og kaste med to Spyd ad Gangen. Jo højere nogen var af Stand, desto større Færdighed maatte han besidde i alle disse Øvelser forat kunne hævde sin Stilling.

Ved saadanne Øvelser udvikledes fra Ungdommen af en Legemskraft, der satte Nordboen istand til at udholde de største Besværligheder paa Landet saavelsom paa Havet og frembragte en Djærvhed og Frygtløshed, der lod ham foragte Faren, i hvad Skikkelse den end viste sig. Men det følger af sig selv, at den aandelige Side af Livet under disse Forhold maatte komme til at træde endel i Skygge. — Størst Betydning i aandelig Henseende havde naturligvis Religionen, med hvad dertil hørte. Gudesagnene forplantedes i deres ældgamle poetiske Form fra Fader til Søn, de religiøse Forestillinger næredes og udvikledes ved Deltagelse i Ofringerne og andre religiøse Skikke, uden at der er Tale om nogen egentlig Undervisning i disse Ting, uden ialfald i ganske enkelte Retninger, saasom den hemmelighedsfulde Benyttelse af Rune-

Digitized by Google

skriften eller i Sejdkunster; undertiden sendte Nordmænd deres Døtre til Finmarken for at lære de hemmeligheds-fulde »Finnekunster«. Om egentlig Videnskab eller Kundskab, foruden den religiøse, kan der ikke være sønderlig Tale; heller ikke om skjøn Kunst, Digtekunsten undtagen. Legemsøvelser gjaldt mere end Sjælens Uddannelse, og næsten al Kundskab gik ud paa Livets Fornødenheder, Krig og historisk Fortælling. Metallernes Forarbejdelse og Anvendelse til Vaaben og Smykker krævede en vis Grad af Eftertanke og mekanisk Færdighed. Man kogte Salt, persede Most, bryggede Øl og Mjød, bagte Brød o. desl. Jagten forskaffede Kundskab om adskillige Dyr. Enkelte Mænd betragtede Stjernerne, og man gav nogle af dem Navne. Aaret beregnedes og inddeltes med ikke ringe Nøjagtighed. Krigernes Saar krævede Lægehjælp, og dette førte til Kundskab om Lægeurter. Kvinderne udsyede allehaande Figurer i Væggetapeterne, og Mændene udskare eller malede Billeder paa Skjoldene og paa Højsædesstøtterne. Ved at riste Runer i Sten og Træ vidste man ikke alene at bevare Mindet om hedengangne Mænd, men ogsaa at skaffe sig et, om end ufuldkomment, Middel, hvorved man kunde meddele sig til fraværende. Runemestere kaldtes de Mænd, som forstod sig paa denne Kunst, der for den almindelige Betragtning havde noget hemmelighedsfuldt ved sig. I huslige Samkvem og Krigen ledsagedes Sangen af Musik; og til Aftenmoro afvexlede Fortællinger med Gaader. Naar Vikingen sent i Høst kom hjem fra sine Tog, fortalte han ved Gilder og andre festlige Sammenkomster om de fremmede Lande, han havde set, og de Manddomsgjerninger, han havde øvet. Unge og gamle flokkedes om ham og lyttede med spændt Opmærksomhed til hans Tale. De gamle oplevede ligesom paany deres Ungdomsliv, og i de unges Sjæle vaktes Begjærlighed efter at udmærke sig ved lignende Bedrifter. Hvad der saaledes

Digitized by Google

fortaltes, bevaredes i tro Hukommelse og forplantedes fra Slægt til Slægt, især ved enkelte udmærkede Sagamænds Fortælling, der forstod at forbinde de forskjellige Brudstykker til et samlet hele. Saaledes opstod de for Norden ejendommelige Sagaer, der i en senere Tid blev opskrevne og som give os det klareste Billede af hele Oldtidslivet. Ældre end de egentlige Sagaer eller prosaiske Fortællinger vare dog Skjaldenes Kvad, der indeholdt ligesom det første umiddelbare Indtryk, som mægtige Begivenheder fremkaldte, og afgav de faste Holdepunkter for den senere Fortælling. Thi Digtekunsten var ældgammel i Norden og tilskreves Odin. Skjaldens Kvad kaldte Kjæmperne til Striden og lød midt i Kampens Bulder; det bevarede Heltens Bedrifter i Efterkommernes Erindring, og lod ikke den gavmilde Konges Minde dø.

Under saadan Sang og Tale om stolte Bedrifter og under idelige Øvelser i alleslags mandige Idrætter, men uden anden Undervisning end den, Faderen eller Fosterfaderen lejlighedsvis kunde give, voxede Drengen op, indtil han selv kunde øve Bedrifter værd at mindes af de kommende Slægter. Datteren opdroges af Moderen til Kydskhed og Blufærdighed og lærte derhos at sømme, spinde og væve, at brygge og bage og hvad andet, der hørte til for selv at forestaa et Hus, naar hun rakte den Mand sin Haand, som ved tapre Bedrifter havde vundet hendes Hjærte.

— Hvad her er anført gjælder vel nærmest Nordboerne, men vil ogsaa tildels have Anvendelighed paa alle Folkene af den store gothiske Folkestamme, eller med andre Ord paa de Folk, fra hvilke næsten hele Nord- og Vestevropas nuværende Befolkning stammer, de Folk, der tilintetgjorde Romerriget og bleve Bærere af Middelalderens kristelige Dannelse.

Digitized by Google

R. 1822.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

Digitized by Google